БҮГҮ ЧУРТТАРНЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ. КАТТЫЖЫҢАР!

50-Т ЧЫЛГА ЧЕДИР 24 ХОНУК АРТКАН

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үдезилеттинген.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 13 ПЯТНИЦА № 243 (6879).

Өртээ 2 көп.

## СССРЭ-ниң Дээди Совединин чедиги чыыжының үшкү сессиязы

# ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, УЛУСТУҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ!

ССРЭ-ниң Дээди Совединин чедиги чыыжының үшкү сессиязы октябрь 11-де Кремльге бодунуң ажылын үргүлчүлээн. «1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаковтуң** илеткелин, «1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезинаң дугайында» ССРЭ-ниң саң министри депутат **В. Ф. Гарбузовтуң** илеткелин депутаттар чугаалашкан.

Партия бодунуң программа болу берген принципи-биле — «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп чарлаан. Коммунистер партиязынга баштаткан чоннуң күчүлүг күжениишкиннери ол чаагай принципти амыдыралга боттандырарынче угланган. Чурттуң улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле сессияга көөр кылдыр киирген планнар база кижи дугайында сагыш салыышкынына бараан болган. Ол планнарны үүлдүгзүнүп көрбүшаан, төлевилеттиниң турар планнарны депутаттар Төрээн чурттуң чыыткылыг даартагы хүнү, совет кижилериң аас-кежии кылдыр көрүп турарлар.

Эртенгиниң 10 шакта Кремль театрынга Эвилелдиң Совединин хуралы эгелээн. Ол-ла үеде Кремльдиң Улуг ордузунга Националдар Совединин хуралы эгелээн.

Ол хуралдарга олурушкан аштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжанавадзе, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев** оларны олурушканнар чылыы-биле уткаан.

## Эвилелдиң Совединде

Эртенги хуралга бир-ле дугаарында Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Т. Я. Киселев** чүве чугаалаан. Совет эргечагырганың чылдарында Белоруссия мурнакчы индустриянның, механизастаттынган улуг көдээ ажыл-агыйының, бедик культураның республиказы болу берген деп, ол чугаалаан. Сөөлгү чылдарда республиканың үлетпүрү кончуг бедик темпилер-биле хөгжүп турар. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезинин аажок хөй кезиин күш-ажылдың бүдүргүчүлүүнүң бедиишкининиң күсели-биле чедип ап турар.

Көдээге үндезин чаартылгалар болган. Сөөлгү чылдарда колхозтарның орулгалары 60 ажыг хуу өскен. Күрүнеге тараа, зөөт, сүт болгаш чуургалар садарының чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Зөөт болгаш сүт белеткелдериниң талазы-биле бөл чылдың төнүүзүнде чедип алдынган турар кылдыр контроль чурагайлар-биле тодаргайлаттынган дениелди республика ам бөзин чедип алган.

Совет кижилериң чаагай байдалын улам ыңай белидер талазы-биле партиниң ап чорудуп турар хемчегдери Казахстанның Компартиязының ТК-зының ийги секретары депутат **В. Н. Титов** бодунуң саналынга улуг ужур-дузалыг документ деп адаан. Ол ада сагыш салыышкыны дээш партияга болгаш чазакка Казахстанның ажылчы чоннары чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар деп, ол чугаалаан.

Тос айларның дургузунда Казахстанның бүдүргүлгери пландан ажыр чүс-чүс миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүргеп. Фосфорлуг дустарының Чимкент заводунуң бирги эзлчээни, Гурьевтиң химия заводун, Лениногорскинин цинк комбинадын, хөмүр даан болгаш руда казып, тыварының, чес, дой-довурак, цинк бүдүрер талазы-биле чаа күүлүрни ажыглалда киирген.

Беш чыл планын өзүгаар Лисаковскинин даг-руда арыглалының комбинадының бирги эзлчээниң тудуун доозарын, № 3 домна суугузун ажыглалга киирерин, Соколовско-Сарбайскинин комбинадының күүзүн чылда-ла 30 миллион төнна чедир руда сайзырадыр кылдыр калбартырын көрген. Мангышлак чартык ортулукта нефть болгаш газ байлактыг черлерни күжениишкинниг темпилер-биле шингээдип алыр.

Үлетпүрүнүң чаа адыры—трактор тудуушкуну Казахстанда төрүттүнүп орар. Келир чылын Павлодар заводунуң конвейериниден баштайгы машиналар шуужуп үнер. Кара-Тауның фосфориттер байлаанга үндезилээш, минералдыг чемишчидилгериниң күүлүг баазазын тургузары Казахстанның болгаш Ортаа Азия республикаларының көдээ ажыл-агыйының – хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг болур.

Кур болгаш курукган черлерни шингээдип алганы-биле Казахстан тараа, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрер талазы-биле кол республикаларның бирээзи апарган.

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур улуг чедиишкиннериниң дугайын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы депутат **К. Г. Пысин** бодунуң саналынга чугаалаан. Үлетпүр продукциязының нинти хемчээлининиң болгаш продукциянның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрүп үндүрер талазы-биле бо чылдың тос айларының планын республика хуусаа бетинде күүсеткен.

Дүжүт ажаап алыышкынының дооступ турарының дугайын чугаалавышаан, амгы үеде Россияның 50 областары, крайлары болгаш автономнуг республикалары күрүнеге тараа садарының планын чедиишкиниг күүсеткилээнин оратор демделээн.

Ам-даа шиитпирлеттинмээн чамдык сорулгаларга К. Г. Пысин доктаагаан. Аъш-чем, зөөт-сүт үлетпүрүнүң бүдүргүлгелери көдээ ажыл-агый продукциязын хүлээп алыр болгаш сайзырады ажылдан кылыр талазы-биле онаалганы күүседи шыдавайн турар деп, ол демделээн.

Ыядыг байдалды эдип алыр дээш 1968—1970 чылдарның планын өзүгаар РСФСР-де сайзырады ажылдан кылырының 580 бүдүргүлгелерин тудары, ажылдап турар дыка хөй бүдүргүлгелерин чаарты дерип чепсегдээри төлевилеттинген. Көдээ ажыл-агыйның чамдык продуктуларын ол черинге — колхозтарга, совхозтарга, хереглекчилер кооперациязының болгаш районнарның аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүргүлгелеринге эге баштайгы сайзырады ажылдан кылыышкына экижидери эргежок чугула деп, депутат санаан.

Социализмниң баштайгы үс чылының ийиги чартыы эгелээнин ажыдын турар планнарны бөгүн чугаалажыш турар-дыр бис деп, ССРЭ-ниң садыг министри депутат **А. И. Струев** бодунуң саналынга чугаалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларында тодаргайлаттынганына бодаарга, чамдык эң чугула көргүзүглериниң талазы-биле өзүлдениң дыка бедик темпилери ол планнарда тодаргайлаттынганы база өөрүнчүг-дүр.

Совет эргө-чагырганың чылдарында садыгның хөгжүлдезинге доктаагаш, дайын мурнундагы 1940 чылынга деңнээрге безин амгы үеде бараан саарылгазы (деңнештирген өртектерге) 5 ажыг катап өскен-дир деп, оратор демделээн.

Чеди чылдың төнүүзүнден эгелээш, көдээге бараан саарылгазын улгаттырарының темпилери хоорай садының саарылгаларының өзүлдезинин темпилериниден мурнап турар апарган дээрзин депутат чугаалаан. Хереглелдиң хоорай болгаш көдээ деңнелиниң ол чоокшулажыышкынын эң чугула социал айтырыгны — хоорайның болгаш көдээниң аразында боттуг ылгалдарны ажып эртериниң айтырыын чедиишкиниг шиитпирлээринге идиг берип турар.

Садыгны экижидеринге иштики аргаларны бүрүн ажыглаарын Садыг министерствозу ам-даа чедип ап шыдык сорулгаларга К. Г. Пысин доктаагаан. Аъш-чем, зөөт-сүт үлетпүрүнүң бүдүргүлгелери көдээ ажыл-агый продукциязын хүлээп алыр болгаш сайзырады ажылдан кылыр талазы-биле онаалганы күүседи шыдавайн турар деп, ол демделээн.

Ыядыг байдалды эдип алыр дээш 1968—1970 чылдарның планын өзүгаар РСФСР-де сайзырады ажылдан кылырының 580 бүдүргүлгелерин тудары, ажылдап турар дыка хөй бүдүргүлгелерин чаарты дерип чепсегдээри төлевилеттинген. Көдээ ажыл-агыйның чамдык продуктуларын ол черинге — колхозтарга, совхозтарга, хереглекчилер кооперациязының болгаш районнарның аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүргүлгелеринге эге баштайгы сайзырады ажылдан кылыышкына экижидери эргежок чугула деп, депутат санаан.

Социализмниң баштайгы үс чылының ийиги чартыы эгелээнин ажыдын турар планнарны бөгүн чугаалажыш турар-дыр бис деп, ССРЭ-ниң садыг министри депутат **А. И. Струев** бодунуң саналынга чугаалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларында тодаргайлаттынганына бодаарга, чамдык эң чугула көргүзүглериниң талазы-биле өзүлдениң дыка бедик темпилери ол планнарда тодаргайлаттынганы база өөрүнчүг-дүр.

Совет эргө-чагырганың чылдарында садыгның хөгжүлдезинге доктаагаш, дайын мурнундагы 1940 чылынга деңнээрге безин амгы үеде бараан саарылгазы (деңнештирген өртектерге) 5 ажыг катап өскен-дир деп, оратор демделээн.

Чеди чылдың төнүүзүнден эгелээш, көдээге бараан саарылгазын улгаттырарының темпилери хоорай садының саарылгаларының өзүлдезинин темпилериниден мурнап турар апарган дээрзин депутат чугаалаан. Хереглелдиң хоорай болгаш көдээ деңнелиниң ол чоокшулажыышкынын эң чугула социал айтырыгны — хоорайның болгаш көдээниң аразында боттуг ылгалдарны ажып эртериниң айтырыын чедиишкиниг шиитпирлээринге идиг берип турар.

Садыгны экижидеринге иштики аргаларны бүрүн ажыглаарын Садыг министерствозу ам-даа чедип ап шыдаванын айыткаш, ол четпестерни чайладыр дээш Садыг министерствозу эргежок чугула хемчегдерни алыр апаарын депутаттарга министр бүүгүдип чугаалаан.

Совет эргө-чагырганың чылдарында кыргыс улустуң чедип алган чедиишкиннери аажок улуг деп, Киргизиянның Компартиязының ТК-зының бирги секретары депутат **Т. У. Усубалиев** бодунуң чугаазынга демделээн. Республиканың ажылчы чоннары Совет эргө-чагырганың юбилейин күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннери-биле уткуп турар. Тос айларның программазын Киргизиянның үлетпүрү хуусаа бетинде күүсеткен. Колхозтар болгаш совхозтар бедик дүжүттү өстүрүп, мал ажылының продуктулуун улгаттырган. Күрүнеге тарааны, чимистерни болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын садарының планы ажыр күүсеттинген. Республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниге улам улуг идигни бөөр апаар чамдык айтырыларны Т. У. Усубалиев тургускан.

Амгы сессияда көрүп турар күрүне планнары болгаш Күрүне бюджеди эвилелдешкен республикаларның экономиказын болгаш культуразын улам ыңай көдүрүнге чаа салыышкын болур деп, Литва ССР-ниң Биржай районунуң «Швитурис» колхозунуң даргазы депутат **А. М. Зурбене** чугаалаан. Республиканың көдээ ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садарының планын 2,5 катап ажыр күүседи, зөөт, сүт, чуурга садарының планнарын хуусаа бетинде күүсеткенин сессияга дыңнадыр өөрүшкүлүг болуп тур мен. Сөөлгү үш чылда колхозтарның арыг орулгазы 2,3 ажыг катап өскен. Көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле партияның болгаш чазактың боттандырып турар хемчегдериниң амыдыралчызының чыыткылаачак хереченгизи бистиң колхоз болур. Сөөлгү ийи чылда мыйыстыг бода малдың баш саны ийи ажыг катап, а мал ажылының продукциязын бүдүрери барык дөрт катап өскен.

ССРЭ-ниң культура министри депутат **Е. А. Фурцева** бодунуң чугаазын культура болгаш уран чүүл объектилериниң тудуунга хамаарыштырган, сөөлгү чылдарда ол тудугнуң дыка калбарганын демделээн. Беш чылдың дургузунда 92 чаа театр бажыңын тудар. Ажылдап турар 80 ажыг театрларны амгы үениң негелдезинге дүүштүр чаарты дерилир. Чуртка 49 цирк бажыңнарын тудар. Оон ыңай көдээге культураның массалыг албан черлерин хөгжүдериниче Е. А. Фурцева онаа кичээнгейни салган. Бо беш чылда көдээге 14 мун чаа клубтарны болгаш культура ордуларын ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң шугумубиле тудар. А колхозтарның акшахереңгилериниң күсели-биле оларны база аажок хөйнү тудар.

Эвилелдешкен республикаларның культура болгаш уран чүүлүнүң чоокта чаа Москвага эрткилээн хүннерин эш Фурцева чурттуң амыдыралынга эң улуг болуушкун деп адаан. Совет Эвилелиниң бүгү улустарының талантыларының ындыг магалыг улуг көргүзүү төөгүде туруп көрбээн. Дөрт айларның дургузунда 15 республиканың уран чүүлдериниң төлөөлекчилери найысылалга оюн көргүскен.

ССРЭ-ниң улусчу контроль Комитединиң даргазы депутат **П. В. Кованов** ам улусчу контрольдуң органнарында болгаш «Комсомолчу прожекторда» 10 миллион ажыг киржип турар деп дыңнаткан. Улусчу контроль органнары улус ажыл-агыйының бүгү адырларына күш-ажылды эртемчи өзү-биле организастаарының амгы үедеги аргаларын нептерединге, күрүненик сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаарына идиг бөөр хүлөөлгелиг деп, депутат онаалган демделээн.

Эвилелдиң Совединин эртенги хуралынга Ленинград хоорайда «Кызыл тук» дээр трикотаж-ук фабриказының директору депутат **В. А. Орлова** биле Узбекистанның Компартиязының Сурхан-Дарья обкомунуң бирги секретары депутат **Н. Д. Мурадов** олар база санал бергеен.

* * *

Октябрь 11-де 16 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Эвилелдиң Совединин кежээки хуралы ажыттынган.

(Төнчүзү 2-ги арында).

## Ажаап алган шөлге андазынны салыр

Таңды районнуң көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының трактористи Николай Горбонюк чүгле бо чылдың ажаап алыышкынын бодап турган эвес, харын келир чылдың дүжүдүнге черни белеткеп алырынга идепкейлиг киржип турар, тодаргайларга аңгыс андарылгазында эң бедик көргүзүглерни ол чедип ап, хүн нормазын үргүлчү 180—200 хуу күүседип турар.

Чурукта: — Н. Горбонюк.

П. ФЕДОРОВТУҢ фотозу.

## Кызыл тукту — Таңды районга

**Республиканың районнарының дүжүт ажаап алыышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле октябрьның баштайгы он хонуунда социалистиг чарыжының түңнелдерни чугаалажып көргеш, Таңды районнуң ажыл-ишчилерин тиилекчи болган деп, СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел демделээн. Оон-биле кады ол-ла өйде Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарның тараажыларының багай эвес ажылдаанын база айыткан.**

Ынчангаш дүжүт ажаап алыышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле районнар аразынга шилчир Кызыл тукту болгаш 250 рубль түңнүг акша шаңналын Таңды районга (СЭКП райкомунуң бирги секретары эш СУХАЧЕВ, райкүүском даргазы эш КУУЛАР, көдээ ажыл-агый будүрүлге эргелениниң начальниги эш ТОКАРЕВ, тыпсыр деп доктааткан.

Дүжүт ажаап алыышкынын болгаш үреэин урарын октябрьның 15-ке чедир доозар төлөөде, ажылдың темпилерин күштелдиреринге, күрүнеге тараа садарын, аңгыс андарылгазын, севаңны сараатталарын болгаш пресстээрин уламчылаарын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, көдээ ажыл-агый будүрүлге эргеледелеринге, партия организацияларынга, ажыл-агыйларынга удуртукчуларынга болгаш түскай эртемнигленнерге хүлөөткен. Оон-биле Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга алдар кылдыр алдынган хүлөөлгелерни чедиишкиниг күүседиринге партия организацияларын ажыл-ишчилер

*ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы*

# ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, УЛУСТУҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ!

(Улаштыы. Эгеен 1-ги арыында).

Нижний Тагилдиң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының мартен цегинин, кан эмилдиргичин депутат Ю. П. Плосконенко СЭКП-ниң XXIII съеадизиниң кара металлургияны хөгжүдер талазы-биле шиитпирлери амыдыралда чүткүлдүг боттанып турар деп медеглээн. Чуртка немей чүс-чүс муң тонна каңны чыл бүрү берип шыдаар арганы үшүү конверторуң эстелгези ында дооступ турар. А Европада аң улуг дөн домна суугузунуң тудуу база чоокта чаа ында эгелээн.

Таджик улус Улуг Октябрьның 50 чылын улуг чедишкиннериг уткуп турарының дугайын Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат А. Кахаров чугаалаан. Республиканың заводтарының болган фабрикаларының продукциязын чуртту дыка хөй районнарынче чорудуп турар болган даштыкы 40 күрүнелерже үндүр садыглап турар. Нинти Эвилелдиң хөвең чыжының 10 ажыг хуузун Таджик ССР берип турар.

Эвилелдиң Совединиң кежээки хуралынга Эстониянның Компартиязының ТК-зының бирги секретары депутат И. Г. Кэбин, СЭКП-ниң Татар обкомунуң бирги секретары Ф. А. Табеев, ВЦСПС-тиң секретары депутат Н. Н. Романов, СЭКП-ниң Тюмень обкомунуң бирги секретары депутат Б. Е. Щербина олар база санал берген.

Ол депутаттарның санал бергениниң соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Курпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң болгаш ССРЭ-ниң сан министри депутат В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдери Эвилелдиң Совединге чугаалажыры доозулган.

## *Националдар Совединде*

Националдар Совединиң эртенги хуралынга бир дугаарында Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат Э. Н. Алиханов санал берген. Байырлал мурнуу чарыының социалистиг чарыжынга азербайджан улустуң чедип алган чедишкиннериниң дугайын чугаалаап, улустуң чаагай байдалының канчаар өзүп турарының чижектерин ол бодунуң республиказындан көргүскен.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырары республиканың ажылчы чоннарының калбак кезектерин хаара туар дээрзин оратор чугаалаан. Улустуң чаагай байдалының улам ыңай өзүлдезиниң талазы-биле ап чорудар бүгү хемчеглерин боттандырган соонда республиканың ажылчы чоннары ниитиан-биле 45 миллион хире рубльди немей алыр.

Сессияда чугаалажып турар улус ажыл-агыйының планнарының төлевилелдеринде улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидериниң сорулгалары тодаргай илереп турар. Оларны ылавылап ажылдан кылырының, чогуур өйүнде көөрүүнүң база бадылаарының эргежок чугулазын ол демдеглээн. Оон саналы-биле алырга ол болза планны чедишкиниг күүседиринге эргежок чугула байдалды тургузуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы кайгамчыктыг чаагай үеде эртип турар дээрзин Украинаның Компартиязының ТК-зының секретары депутат В. И. Дрозденко чугаалаан. Хүн келген тудум Совет күрүвениң алдарлыг юбилейи чоокшулап кел чоруур. Совет Эвилелиниң улустарының бүзүлбас аку-дуңма өг-бүлезиниг база чогаадыкчы дем каттыштырылгазында украин улус сорук киирикчи өзү-биле ажылдап турар.

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжының чорудулгазында республиканың ажылчы чоннарының күүлүг чогаадыкчы энергиязы онза күштүү-биле бүрүн илереп турар дээрзин В. И. Дрозденко демдеглээн. Бажың бүрүүнүң, өг-бүле бүрүзүнүң өөрүшкүзүн хайныктырган СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр ол көдүрүүшкүн улам калбарып турар.

Сессияда чугаалажып көрүп турар улус ажыл-агыйының планының дугайын чугаалаап, депутат ол планны чедишкиниг күүседири — участок бүрүзүнге күштерин мобилизаттаарын партия болган совет организациялардан, ажыл-агыйжы удуртукчулардан, бүгү ажылчыннардан, колхозчулардан болган албан-хаакчылардан негеп турарын онзалап демдеглээн.

Республиканың хевенчилери бо чылын дөрт миллион тоннадан эвээш эвес хөвени алыр деп социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзиниң дугайында Өзбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы депутат М. М. Мусахановтуң дыңнадыын эалга олурганнар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Ам безин 2,3 миллион тонна хөвеңни ажаап алган. Хөвең будүреринің талазы-биле Өзбекистан делегейде ийиги черни эелеп, а ооң дүжүттүүнүң талазы-биле хөвең тарыыр бүгү чурттарны мурнап турар.

Акы-дуңма бүгү республикаларның, Москваның, Ленинградтың ажылчы чоннарының, эрес-маадырлыг совет дайынчыларының чер шимчээшкининден качыгдаан Ташкентиге көргүскен дузазының дугайын депутат сеткил-сагыжының ханызындан хайныгын чугаалаан. Ол дугайын бис кажан-даа утпас-бис деп, оратор медеглээн. Өзбекистанның найысылалында ам безин будун-будун квартаалдарга чаа бажыңнар туттунган, чурттакчылар көжүн киргилээн, хоорайның төвү туттунып, чаагайжып турар. Ында чаагайжыды туттунган, хөй кызыт талыгар бедик бажыңнар бистиң чурттуң улустарының өндүр улуг найыралының дугайында кезээде тураскаалдыг сактышкын боон артар.

Үш он безин четпес чылдар бурунгаар Бессарабияның экономиказынга үлетпүр продукциязыныг киирип турган үлүү чүгле 2—3 хуу турган. А бөгүн Молдавияның экономикаазынга үлетпүрүүн, тудугунун, транспорттуң болган харылзааның бөтдеңзизи 75,6 хуу боон турар. Сессияга ол дугайын Молдав ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат А. Ф. Диордица дыңнаткан.

Чугаалажып көрүп турар улус ажыл-агыйының планының төлевилелинде Молдав ССР-ниң улус ажылагыйының өзүлдезиниң бедик темпилерин, чурттуң бүгү улус ажылагыйының эрге-ажыктары-биле ооң комплексиглиг хөгжүлдезиниң шын дүүштүрүүлгезин көрүп турар дээрзин оратор онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады анализтиг көргүзүп турары чүл дизе, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң политикаазындан алырга, чамдык айтырыглар ССРЭ-ниң Күрпланының болган чамдык эвилел-республика министерстволарының талазындан бистиң республикаже улуг кичээнгейин салырын негеп турар. Депутаттың саналы-биле алырга мындыг айтырыгларга демир-орукту эргелеп башкарары, аъш-чем үлетпүрүнге бүдүрүлге күчүлериниң курлавырын тургузары, республикага суугаттыг шолдерни көвүдериг болуп турар.

Чебоксарының «Волга» деп № 1 пос-таавы каттыжыышкынының пос-таавы аргыыр фабриказының начальниги Н. Ф. Филиппова бодунуң кады ажылдан турары эш-өөрүнүң ажыл-хөрзөнүң дугайын сеткил ханыышкыны-биле чугаалаан. Чебоксарының пос-таавычылары шаг-үени мурнавышаан, күжеңишкиниг ажылдан турар. Олар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун быжыг-биле тудуп келген. Ол тускаа-ны ажыг хуузу сессиязы октябрь 12-де бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Аныяк коммунист Татьяна Монгуш Чөвен-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң мурнанчы саанчыларының бираззи. Ол сес айларда бодунга быжыглаан 15 инзэнден 11600 кг сүттү сагган. А сентябрьда бодунуң алган хүлээлгезин база ажыр күүсеткен.

Саар инек бүрүзүнден 1200 кг сүт саап алыр хүлээлгезин Т. Монгуш күүседириниң аргазы бар. Ол чүгле мурнакчы саанчы эвес, фермада хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, агитатор хүлээлгезин үлегерлиг кылып турар. «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай экижидер хемчеглер» дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин саанчылар ортузунга таныштырып турар.

ЧУРУКТА: саанчы Татьяна Монгуш.

Ч. СЕНДАЖИНИҢ фотозу.

## Улуг өөрүшкүм

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскаатган найыралдың поездизи-биле аян чорук кылып, Тывадан Ленинград чедери ооң киржикчилеринге кайгамчык өөрүнчүг болгаш солун дээрзи чугаажок. Бо аас-кежик меңзэ база таварышкан.

Октябрьның бо онзагай байырлалының чылы бодүүн ажыл-ишчи кижи мээң хууда амыдыралыга база эки үүлдер-биле долган: бодум төрүттүүгенден бээр 40 харлап, СЭКП кежигүнүнге киргенден бээр 10 чыл болуп чор мен. Өг-бүлем ишти 10 кижи четкен. Ажылдап келгеним чээрби чылдарда чонумнуң бүдүрүп турар улуг херээнге бичии-даа бол үлүүмнү киирдим.

Ам кээп, найыралдың узун болгаш улуг аян-чоруун кылып, Кызыл — Абакан—Москва—Ленинград чоруур дээш, еске хөй өөрүм-биле кады Абакандан поезд-биле үнүптүвүс. Чүгле бистиң Тес-Хем райондан безин бо аян-чорукта 38 кижи бар. Бо бүгү дээрге Октябрьның ачызы, партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны-дыр деп бодап кээрге, кижиниң өөрүшкүзү хайныгып кээрдир.

Ч. СЕРЭЭДАР.

◆

## Ужуражылга

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Тулуш Арапта-нович Стал-оол соңгукчулар-биле ужурашкан. Депутат СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң материалдарын чыылганнарга таныштырган.

Ужуражылга хуралынга соңгукчулар санал берип, чаа-чаа хүлээлгелерни албышаан, боттарының чагыларын киирген. Дөң-Терезин салбырның эргелекчизи Саая Сюрюн санал берип, чүве чугаалааш, кыштаг бүрүзүнге 12 тонна мал чемин сөөртүп чедирер, сыпта тарааны чидириг чок ажаап алыр, шанда тарааны изитпейн ей-шаанда уруп алыр ажылдарны чорударынга бүгү күштү мөөңзэринче кичээнгейни угландырган. Салбыр мал бажы өстүрериниң база күрүнеге дүк, сүт садарының, сиген белеткелиниң планын чедишкиниг күүсеткен. Санал берген эштер Ак кедзэ Советтиң даргазы М. Даржаа, клуб эргелекчизи С. Мандараа, хөрзөженнер чөвүлелиниң даргазы Б. Саая байырлалга чедир арткан хонуктарда бот-тывынгыр уран үүүл белеткелин шынарлыг, чаагайжыдылганы организастыг чорударының дугайын чугаалааннар.

А. ДОПЧАА.

*„Шынның“ рейдизи*

# Мал кыштагладыышкыны — шыңгыы шылгалда

Районнуң чамдык ажыл-агыйларын эргип чораан малчыннар-биле-даа тускай эртемнилер-биле болгаш ажыл-агый удуртукчулары-биле-даа чугаалашканывыста «Кыштаглаашкынга белен силер бе?» деп дорт айтырын чордувус. Бо чугула ажыл мурнуку чылдарныындан организастыг чоруп турар. Ол дугайын дараазында медеглелдер тодаргай херечилеп турар.

Ленин аттыг колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Ховалыг Опал-оол мынча деп чугаалады:

— 11 600 баш шөөр мад 23 коданга кыштаар. 24 кыштаг бар. Шупту кажааларның көрженги хоортунган, ам сысныыр ажыл чоруп турар. Кыштаглар септеп, кок-сула сараттан тур бис. Бригада 150 тонна сиген белеткээр планын 220 тонна кылдыр күүседип алган. Хойжулар шупту сиген-белеткээр онзаалгаларын күүседип апкан. Ондар Сундуй, Түлүш Самдан-оол, Монгуш Ыймажан олар мал чемин хөйнү белеткээннер. Хойжу Ондар Өлзей-оол хойнуң, хураганның чаа кажааларын бригада кежигүнү өөрү-биле боду эгелеп кылган, доозун алган. Монгуш Ыймажан эрги кажааны көжүргеш, хоюнуң кажаазын алгыды, бедиди тудуп алган. Түлүш Дарын-оол кыштаан чазын-на белеткен алган. Кыштаглар септеп, белеткээринге тудугнуң ийи авенозу база багай эвес ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта парторганизация секретары Куулар Комбуй совхозта кыштаглаашкынга белеткелди биске таныштырды. Хойнуң 15 кыштагларының 12-зи белен. Метпек-Доржу баштаан тудуг авенозу кыштаглар септелгезинде эки ажылдан турар. Ол авено Чаңгыс-Хадында 150 инек турар кажааның тудуун дооскан. Бир кадарчы чурттаар бажыңны база көжүрүп туткан. Дөргүн фермазының кышка белеткели эки. Ферма болган ферма ажылдакчылары одаар үүл-биле бүрүн хандыртынган. Мал чемнери сөөртүнген. Совхоз 369 тонна сиген белеткээр планын 410 тонна кылдыр күүсеткен. Саван бөлүп сараттаар, кыштагларга чедирер ажыл багай эвес организастаттынган. Сат Чүдүймаа кыштаан боду белеткен алган, 12 тонна сигенниг. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын октябрьның баштайгы чартыында доозар сорулга-биле ажылдап турар.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннарының кыштаглаашкынга белеткели база шору. Ооржак Сайын эргелекчилээн № 1 сүт-баран фермазы кышка организастыг белеткениг турар. Кажааларының иштин коптарып доосхан, өдөөн бөлүп кургаткан. 120 тонна хире мал чемнерин кыштагларда чедирген. Хойжулар Ондар Амыр-оол, Монгуш Досумаа, инек кадарчызы Куулар Нордун олар боттарының өдек-кыштаан эки белеткен алганын колхозтуң зоотехниги Доңгак Биче-оол чугаалады.

«Искраның» малчыннары кыштаглаашкынга база эки белеткенин турар. Хойжулар Ондар Кавай-оол, Ооржак Очур-оол, Монгуш Бүрбүлдей, Монгуш Дамдың-Сүрүн, Монгуш Сендажы, Ондар Шаравин 9—15 тонна сигеннерни белеткеп алган болгаш кыштагларының кажаа-хораазын, бажың-балгадын септеп, чылыглап ап турар. Кызыл-Хавак, Арыг-Бажы сүт-бараан фермаларының коллективтери мал чемнерин арбыдады белеткеп, сөөртүп алгылаан.

Бо юбилейлиг чылда районнуң малчыннарының хөй нуруузу мал кыштагладыышкынына эки белеткенин турары ажыл-агый бүрүзүнденне көскү. Ындыг-даа болза бо чугула ажылда четпестер база бар.

Бо чылын доңат эрте душкенинден шыктыг чемнер эвээш белеткеттинген. Ындыг турбуже, ол чемнериң четпезин чүвүн-биле долдурарыл, тараа саваның мал чеминге канчаар ажыглаарыл деп айтырыгларны ажыл-агыйларның хөй кезин шиитпирлээр хамаанчок, чугаалажып сүмелешпээн-даа.

— Бо чылын тарааның саваны аажок узун болгай, ону дооваарының аргазын канчаар шиитпирлээн силер, Камбуй Чамыянович?—деп, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң парторганизация секретарындан айтырдывыс.

— Саваны мал чеминге канчаар ажыглаар дугайында айтырыг бистиинге амдыызында тургустунмаан ийин,—деп харыы болду. Бо совхозтуң Бора-Хөл фермазында клуб септеттинмээн. Сүт хүлээп алыр черниң шалаазы дозулаттынмаан. Совхозтуң хойжузу Донгак Сундуй-оол, бүгү хойжу өөрү өдек-кыштаанын белеткелинче хаара туттунган турда, кыштаг септелгезинге хол дегбээн — хоюнуң кажаазының кыры бузук тура күзээн. Ооң кыштаанын септелгезинче бригаданың ниити күжүн салыр ужурга таварышкан, үүгле октябрь 2-де ол кыштагның септелгези эгелээн.

Кыштаанын сиген, чашпанын кезип аштавас, боду кылып апкы-дет үүрмек чүвелерни кылып албас кижилер Ленин аттыг колхозта база бар, чижээ Бегзи Сүрүңмеевич Сат, Ховалыг Күндек, Сат Базыр-Сат, Ондар Дажы.

«Искра» колхозтуң кудуктар бажыңнарының сонгаларының шили чок, печкалары аштаттынмаан, одап шеневээн. Саван үүрмектеп, ылбырадыр дугайында айтырыг шиитпирлеттинмээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң Сыын-Чүрээнде кудуу ам ийи чыл ажылдавайн турар. Дувуренинг кудуун ажылдадыр мергежилдиг кижи чок. Хойжу Ондар Шыыраптың Эдер-Дагда кыштаанын кажаазы ирээн, чаартын кылыры негеттинип турар. Кара-Чарын-Аксында Монгуш Чичаптың кыштаанын көрженги хоортунмаан, кыры ирик. Ооржак Калдар-оол бригадирлээн колхозтуң тудуг бригадазы кыштаглаашкын белеткелдеринге кириштейн турар. Ол дугайында колхоз даргазы эш Хертектен айтырарга, «ол бригада клуб тудуу кылыр ужурлуг» деп харыылаар. А шынында клуб тудуу-даа бурунгаарлавайн турар, а ол чугула күш кыштаглар септелгезинде-даа киришпейн турар. Кыштаглаашкынга чүгээр белеткенин турар деп санадып турар № 1 сүт-бараан фермазының одалга системазы ам-даа белен болбаан. «Сат Очур-оол ону септеп турар» деп чугаа шагда-ла дыңналган. А шынында ону септээринге хереглеттинер артык кезектер ам-даа саттынмаан.

Малчыннарының чурттаар бажыңнарының дугайында айтырыг районда ам-даа эчизинге чедир шиитпирлеттинмээн. Ленин аттыг колхозтуң 7 хойжу өг-бүлези бо чылын өглерге кыштаар апарган. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң шөөр малының 22 кыштаанда, инектің 12 кыштагларында малчыннар чурттаар бажыңнар чок. Ол-ла колхозта шөөр малдың 13 кыштаглары, мыйыстыг бода малдың 9 кыштаглары ам-даа чедир кылдынмаан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 6 хойжу өг-бүле бо чылын база өглерге кыштаар. Үстүнде ады үнген ажыл-агыйларның кайызынык-даа төрүүр хойлар кыштагларында сакманщиктер чурттаар тускай оран-сава кылдынмаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болганының кыжынында чаңгыс-даа баш мал хоратпас дээш эң харыысалгалыг ажылдаары — малчыннарның чугула сорулгазы. Оларның маадырлыг күш-ажылын шын угланбашкарары, оларның ажылынга чогуур дузаламчыны көргүзери—партия организацияларының болгаш ажыл-агый органнарының хүлээлгези.

«Шынның» рейд бригадазы:
М. СЕВЕН,
районнуң радио дамчыдылгазының редактору.
В. ДАМБА,
бүдүрүлге эргелелиниң эдилел инженери.
С. ПАВУ,
«Шынның» корр.

Чөвен-Хемчик район.

Улуг Октябрьның 50 чылынга

# ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп, Коммунистиг партияның Программазында чаагай принцип бистиң чуртувустуң амыдыралының чарылбас характерлиг хевири апарган. Совет улустуң амыдыралын эжижидер дугайында партияның могаг-шылаг чой сагыш човаашкынының чаа херечизи СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунга совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидер хемчеглер дугайында шиитпирни хүлээп алганы болур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылының бүдүүзүнде Пленумнуң хүлээп алган шиитпири бүгү делегейнин мурнунга социалистиг тургузуунуң гуманизмин, амыдыралчы күжүн болгаш кайгамчык улуг артык күштүүн бүзүрелдин-биле көргүзүп турар.

Улуг Октябрь ажылчы чоннуң чуртталгазын кестүп көрбээн деңнелге көдүрер талазы-биле калбак орукту ажыктан. Ажылчы чоннуң чүс-чүс чылдарда бодап чораан күзел-бодалы төөгүге бир-де дугаарында боттанып, бүдүрүлгени чагырып, материалдыг үүлүү «ниитилелдиң бүгү кежигүнериниң бүрүн чаагай чоруунга болгаш бүгү талаже хостуг сайзыраарыныг» (В. И. Ленин. Чог. т. 6, арын 232) хуваар арга бар апарган.

Аскетизм болгаш ядыы түренги чоруун эвес, а улустарының материалдыг болгаш культурлуг негелделерни эң-не долузу-биле хандырары социализмниң идеалы болур. Социалистиг ниитилелдиң экономиктиг үндезини боду — бүдүрүлгениң чепсек-хереклериниң ниитинин ончуузу болганы — бо шыныг сорулганы боттандырарын хандырып турар. Ниитилелди даралаар болгаш дарладыр улустар кылдыр аңгылаар чорукту чок кылгаш, социализм кижилерниң аразында чаа хамаарылганы тургузуп, кижи бүрүзүнүң болгаш бүгүдениң материалдыг чаагай чоруунуң кара чаңгыс үндезини болур күш-ажылдың ужур-дузазын бедикче көдүрген.

Чаа амыдыралды, социалистиг экономиканы капиталистиг хүрээлешкинге болгаш дарланчы аңгыларның артышкынының кадыгдошкун демселиниң үезинде тургузар ужурга таварышкан, Совет чурт шылгалданып берге оруун эрткен. Чурт бир болза улустуң амыдыралының деңнелин кызыгаарлаан маадырлыг күжеңишкинин үндүрүп тургаш, кыска үениң иштинде күүлүг экономиканы тургузуп, бодунуң камгаланыр аргазын быжыглаан алыр, бир болза реакцияның каттышкан күштеринге чылча шаптыртын каар апарган турган дээрзин СЭКП ТК-ның Тезистериниде демдеглээн.

Кол күштү Совет чурттуң техник-экономиктиг хамаарышпас чоруун болгаш камгаланыр аргазын хандырарынга мөөңнээн болганда улустун дыка хөй эргежок чугула негелделерин хандырар арга чок турган.

Канчаар-даа аажок улуг бергелер турбуже, Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш, ажылчы чоннуң чуртталгазының деңнелин бедидеринче угланган улуг чаартылгаларны кылып эгелээн—социализмниң алыс бодунуң бүдүшмеэзүү ындыг. 1917 чылда-ла 8 шактыг ажыл хүнүнче шилчий берген. 1930 чылдың төнчүзүнде ССРЭ-ге ажыл чок чорук бүрүү-биле узуткаттынган. Капитализм чүс-чүс чылдарның дургузунда ажыл чок чоруктан, массаның ядыы чоруундан хосталын чадан каан деп үвени сактып келгеш деңнээр болза, бо фактының ужур-дузазы кончуг улуг. Үүгле социализм ниитилел бүдүрүлгезин чурумчудуп, продуктуну эртем бүзүгаар хуваар, ажылчы чоннуң амыдыралын чиигедир дээр дугайын Ленин айтып чораан.

1.

50 чылдың иштинде бистиң чуртувус чыдып калган чоруктан деп-шилгеже канчаар-даа аажок улуг орукту эткен. Ол орук ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының үндезин өскерилгелери-биле демдеглеттинген.

Социалистиг бүдүрүлгениң өскени совет улустуң материалдыг чаагай чоруунуң болгаш культуразының өзериңге быжыг базаны тургускан. Үлетпүр болгаш тудуг чериниде ажыдан турар ажылчыннарның орулгазы 1966 чылда 1913 чылда турганы-биле бир кижиге хамаарыштыр алырга 6,6 катап, тараачыннарның орулгазы—8,5 катап өскен.

ССРЭ-ниң ажылчы чоннуң чаагай чоруунуң доктаамал бедип турарының үндезини — хемчээли үргүлчү өзүп турар национал орулга болуур. ССРЭ-ниң национал орулгазының өзүп турарының темпизи капитализм чурттарындан хөй катап ажыг турар. 1950 чылдан 1966 чылга чедир бистиң чуртувустуң национал орулгазы 3,9 катап өскен, ол-ла үениң дургузунда АКШ-тың национал орулгазы үүгле 77 хуугга, Англияның —51 хуугга, Францияның—100 ажыг хуугга өскен.

Социализмниң артык күштүү—үүгле бедик темпилерге көстүр эвес, национал орулганы хуваарынга база көстүр. Ооң 70 ажыг хуузу сөөлгү чылдарда хереглеп фондузунга, дыка хөй чоннуң амыдыралын бүгү талазы-биле эжижидеринче, күрүнениң ниити социал-культурлуг ажылчорудулгазынче барып турар.

Социализм чоннуң чаагай чоруун бедидериниң оруунга бүгү мөөндактарны чайлаткан, ниитилелдиң бүгү байлаан чонга бараан болдурган. Ооң-биле кады социализм үезинде амыдыралдың материалдыг болгаш культурлуг деңнелин остурери ниитилел бүдүрүлгезин сайзырадырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ыңай бедидериниң бир үндезини болур.

«Келир беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн остүрүп, материалдыг үүлдерни бүдүрерин улгаттырып, национал орулганың өзер темпизин дүргедедип турган улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидер» деп СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында бижээн. Шак бо сөстерде социалистиг бүдүрүлгениң орулгазын болгаш коммунистиг ниитилел тургузуушкунунуң амгы үеэзинде ону чедип алырының аргаларын тодараткан. Бо ажылды чорудуп тура, партия үүгле чаагай бодал күүзелдер ийикпе, азы чамдык кижилерниң субъективтиг күткүлүн удуртулга кылгаш эвес, а экономиктиг хоойлуларның объективтиг негелделерин, чүүл-даа мурнунда социализмниң экономиктиг кол хоойлузун өөренип турган кылыш турар.

Амгы беш чыл планының бир онзагай хевири болза, улустуң амыдырал чуртталгазының деңнелин бедидер темпини элээн дүргедедири болур.

Беш чылда национал орулганың хереглелге кирер фондузу эткен беш чыл-биле деңнээрге 36—39 хуу улгадыр. Бо чүл дээрге, хереглел фондузу чылда ортумаа-биле эткен беш чылда 6,5 миллиард турганындан ам 11 миллиард рубль чедир өзер дээни ол. Маңза үндезилеп алгаш, чурттакчы чоннуң кижи санынга орулгазы беш чылда 30 хуу хире өзер, а эткен беш чылда ол 20 хуугга өскен турган.

Амгы беш чылдың өске бир онзагай талазы чүл дээрге, амыдыралдың деңнелин бедидер даалганы күүседири-биле чергелештир хоорай биле көдээниң, угаан ажылы-биле күш-ажылдың аразында ылгалды чок кылырыче угланган социал-экономиктиг проблемаларны шиитпирлээри болур.

Беш чылдың эгелээнинден бээр чурттакчы чоннуң амыдыралының деңнелин бедидериниң темпизи улгадыр тенденция көскү апарган. 1961—1965 чылдарда чурттакчы чоннуң санынга хамаарыштыр орулганың чылда ортумак өзүлдези 3,7 хуу турган болза, 1966 чылда 6 хуу апарган. Бараан саарылгазының хуузу база үстүнде чылдарга хамаарыштыр 6,0 болгаш 8,7 хуу өскен.

Чоннуң чаагай чоруунуң деңнелинге ниитилел бүдүрүлгезинин структуразы көл ужур-дузалыг. Бистиң чуртувус чер ажыл-агыйлыг чыдып калган чурт турган, мурнакчы аар эт-үлетпүрлүг чуртче хөгжүп олурган үеэнде бүдүрүлгениң чепсек-хереклелин кылып үндүрери-биле хереглел бараанларын кылып үндүрериниң аразында улуг ылгал бар турган. Ынчалза-даа амгы үеде байдал өскерилген. Ам күчүзүг аар үлетпүр тургустунгаш, бүдүрүлгениң бүгү адырларында болгаш камгалалга херек үүлдерни четчиривиле хандырып турар апарганда, көдээ ажыл-агыйга, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге өөй продукцияларны үндүрүп болурунуң аргазы бар апарган.

СЭКП-ниң XXIII съездизи хереглел барааннар бүдүрүлгезин бүдүрүлгениң чепсек-хереклелиниң бүдүрүп турарындан чыдып каан турарын база ол ышкаш көдээ ажыл-агый көгжүлдезиниң үлетпүр продукциязының темпизинден чыдып каан турарын дүрген чок кылырын эргежок чугула деп санаан.

Беш чыл планында көрдүнгенин өзүгаар көдээ ажыл-агый, чиик, чем болгаш балык үлетпүрүнге капитал салыышкынын 70—80 хуу хире улгаттырарын көрген. Бо адырларга кол фондулар дыка хөй өзүп, ажыглалче чаа хөй бүдүрүлгелер кирер.

Беш чылдың баштайгы ийи чылының темпизи партияның XXIII съездизиниң Директиваларының экономика талазы-биле шын үндезилеттингенин болгаш боттанып дээрзин база катап бадыткап турар. Директивалар өзүгаар бүдүрүлге темпизиниң чылда өзүлдези 7,4—7,9 хуу болур ужурлуг. Беш чылдың баштайгы чылында өзүлде 7 хуу болган. Бир эвес 1961—1965 чылдарда бүдүрүлгениң чепсек-хереклелин бүдүрериниң темпизи хереглел бараанларының бүдүрериниң темпизин 1,5 катап ажып турган болза, 1966 чылда барык 30 хуу ажыл турар апарган. А план өзүгаар 1967 чылда 14 хуу болур турган.

Ынчалза-даа хереглел бараанларын бүдүрүлгеи чоннуң садып ап шыдаар аргазындан ам-даа чыдып каан турар. 1966 чылда чоннуң акша орулгазы 9,3 хуугга өскен. Өскээр чугаалаарга, бараан бүдүрүлгезинден 2,3 хуу хөй болганы ол. Ынчангаш чиик болгаш чем үлетпүрүн, оларны

(Төнчүзү 3-ну арында).

1967 ч. Октябрь 13.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

# Депутат башкы

Чылбак Күжүгетовна Мөңге-Баирниң ада-иези ядыы араттар Мөңге-Баир биле Сенчитмаа олар Бай-Тайганың Кеп-Сеек кыдыы, Туралыг болгаш Ажыг-Кара-Суг ынчаар самдар чадыры-биле наш малын эдерип кежүп-дүжүп, эртем-билиг деп чүвениң сураан-даа дыңнавайн чораанар. Ам оларның кижизидип каан кызы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, чоннуң ажы-төлүн кижизидип турар башкы апарган.

Башкының өртүман эртемин чедип алгаш, Тээли өртүмаа школазынга чеди класска өөренип турган өрээлинге бирги классчыларны хүлээп алган. Чап-чаа ажылдап эгелээн аныяк башкы оны башкылап турган удуртучузу классты канчаар дерип, уруглар-биле ажылдап турганын сактып, бирги классчылар-биле ажылды кончуг бодамчалыг, чогаадыкчы арга-биле кылып киргеи.

Башкы училищезинге турда, оны канчаар өөредип турганын, баштайгы практиказын сактып, методиктиг литератураны доктаамал номчуп турган. Үр чылдарда ажылдап келген башкыларның кичээлдеринге олуржуп, оларның арга-дуржулгазын өөренип тургаш, өөредилге-кижизидилге ажылынга баштайгы чылда-ла эки каргузүглүг болган. Чылбак Күжүгетовнаның бирги класска өөредип турган баштайгы өөреникчилери — 21 кижи эрткен 1966—67 өөредилге чылында сески классты чедиишкинниг доозуп, башкызынга улуг өөрүшкүзүн илереткеннер.

Мурнакчы башкының кичээлдеринге өөң башкы өөрү бо-ла кээп олуржур. Теоретиктиг билиг-мергежилин доктаамал бедидери башкының күзел-соруу апарган. Кызылда күрүнеиң башкы институдунуң педагогика факультедин бот-өөредилге-биле эрткен чазын доосканн. Башкының ажылынга удуртулга болур методиктиг литератураны чылдың-на чагыдап ап турар. Ылаңгыя «Учительская газета», «Начальная школа», «Русский язык в национальной школе» деп чагылгаларны ол доктаамал бижидип келген болгаш бо чылын база чагыдып алган.

Чылбак Мөңге-Баир башкы ажылын хөй-ниити ажылы-биле холбаштырып турар. Ол Тээли суурда дээре ажылдыг агитаторларның бирээзи. Чоокта чаа ук башкыны суурнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазынга депшиткен. Чылбак Күжүгетовнаның агитаторлап турганы Гагарин кудумчузунда кварталы чыл дургузунда эки деп санадып келген.

Мурнакчы башкы өөредилге чылының эгезинден тура-ла күжениишкиннинг ажылдап эгелээн. Ооң клазы долу шынарлыг өөредилгени чедип алырынга бүзүрөп болур.

Б. БАРБА.

## ХЕМ ДҮВҮНДЕ

Чаа-Хөл хем Ак-Дуруг суурнуң мырыңай баары-биле баткан. Ооң эринде «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Дуруг салбырынның машина-трактор гаражы турар. Салбырның Чаш-Тал сүт-бараан фермазынче баар орун ол гаражтың чаны-биле эрткен. Фермага баары-биле каш кижи чоруптувус. Хемчигештің уну — сайга чеде бергеш, кайгай-ла берливис.

— Бо чүү деп чүвел?

— Сээн ынчаар айтырарың-на чоп... Хайыран этти көрем!

Бо чылын июньда аңаа үер болуп, Чаа-Хөл хем эрини ажып турган, ооң түңнелинде эрикке чыткылаан дерилгелер суг дүвүнче кирип, оларның чамдыктары сайда көстүр-козүбес кылдыр дуй базыртып алган, а база бир чамдыктары—суг ортузунда чыткылаар.

Бо эрткен үениң иштинде ооң чаны-биле совхозтуң кандыг кижилери эртпээн чүве дээр!

Совхозтуң дирекциязы бо талазы-биле үүге сагыш салбайн турарыл?

М. ДАНЗЫН.

Улуг Октябрьның 50 чылынга

# ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Эгези 2-ги арында).

материалдар, чепсек-херекселдер чиг-эт-биле хандырар адырларны дүрген сайзырадыр дээш чугула хемчеглерни ап турар. Улустуң хереглеэр бараайнарының ассортиментизин көвүдедир болгаш шынарын бедидер дээш онза сагыш салып келген.

Улус ажыл-агыйының пропорциязын өскертип, хереглиин хереглел бараайнарын көвүдедиринче эде хуваап турары бүдүрүлгениң чепсек-херекселин колдап кылырындан ойталааны ол эвес болгай. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселиниң хөгжүлдези улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга техниктиг депшилгени болдуруп, иниитилелдиң бүдүрүлгезиниң шуптузунга индустрияның базаларын турғузар. Бо дээрге улус ажыл-агыйының техниктиг деңнелин бедидеринче, чоннуң негелдезин хандырары-биле шуут холбашкан көдээ ажыл-агый, чиик болгаш аъшчем үлетпүү, амыдырал хандырылга, садыг дээш ышкаш адырларже улуг курлавыры углаары болур.

Марксизм-ленинизмниң өөредип турары-биле алырга, кижиниң негелдези кызыгаар чок. Негелдени хандырган соонда чаа негелде тыптып келир. Бо хоойлу бүдүрүлге-биле негелдениң аразында удурланышкак чөрүлдөөлер чок, ажылчы массаның негелдезин кызырар дээр күш чок социалистиг турғузугнуң үезинде улам ыңайгы хөгжүлдени алыр. Чыл келген тудум-на совет кижилериң негелдези улгадып, шилип алыр аргазы улам-на нарыядап кел чыдар.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 чыл) Пленуму амгы үеде чүгле үстүнден эвес, а адаандан база чоннуң өзүн олурар негелдезин таарыштырары чугула деп айыткан.

Ам ажыл-агыйының чаа реформазы боттанып чоруп турар үеде бүдүрүлгениң ажылының деңнелиниң дугайында, ооң үндүрген продукциязын сайгарганындан, оон алган орулгадан көрүп турган, негелдени өөренип көөрү улуг ужур-дузалыг апар чыдар.

2.

Социализм үезинде чоннуң чаагай чоруун хандырарда: бирээде, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин, колхозчуларның ажыл төлевирин, колхозчуларның акша болгаш аъш-чем-биле алыр төлевирин өстүрер, бараайнарның үндүр садар өртөөн чиигедир, үндүрүгүү чиигедир болгаш казыыр. Ийиде, чоннуң негелдезин халас хандырары-биле иниитиниң фондузун өстүрер, азы эртем чедип алырынга, эмнедиринге, социал хандырылгага, дыштанылгага чиигелделерни бээр.

Амгы үеде ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның орулгазын бедидериниң кол үндезини ажыл төлевирин бедидип турары болур. Бо чорук ажылчы чоннарның чурталгазының деңнелин бедидерин, бүдүрүлгени улам ыңай сайзырадырының болгаш эжиждериниң сорулгалары-биле шын дүгжүп турар. Чүгле 1950—1966 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири ортумаа-биле 1,5 катап өскен.

1966 чылда улус ажыл-агыйында ажылдап турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр шалыны ортумаа-биле 134 рубль турган, а төлевирлерни болгаш чиигелделерни катай алгаш бир өг-булеге онаштыр алырга, 214 рубль болур. Чурталга черин, школа, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлериниң тудуун катай алгаш көөрге, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринге күрүне чылда өг-бүле санынга-ла 150 рубльди немей чарыдап турар.

Партияның XXIII съездизи ажылчыннарның аңы-аңгы бөлүктериниң амыдыралының деңнелин моон соңгаар чоорту чоокшулаштырарының дугайында сорулганы салган. Бо сорулганы күүседири бүгү ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун доктаамал бедидерин негеп турар, социализмниң объективтиг хоойлузунга дүгжүп турар улуг социал-политиктиг ужур-дузалыг херек болур.

Бо сорулганы боттандырар, эвээш шалын алыр ажылчыннарның ажыл төлевирин бедидер дээш бир дугаарында хемчеглерни ап турар СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирин ёзугаар 1968 чылдың январь 1-ден эгелээш, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда эң-не эвээш дээн ажыл төлевирин 60 рубль чедир өөр. Келир чылдың бирги чартында станокка ажылдаар ажылчыннарга, машина тудуушкунуның болгаш металл ажылдан кылыр бүдүрүлгелерниң болгаш цехтерниң ажылчыннарының шалыны ортумаа-биле 15 хуу өөр.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирин ёзугаар Ыраккы Чөөн үүкүү, Европаның Соңгу талазында районнарда үлетпүрүүң, кадык камгалалдың, коммунал-чурталга ажыл-агыйларының, эртемниң, культураның болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчыларынга оларның ажыл төлевирин бедидер болгаш чиигелдени бээр.

Бо бүгү-биле чергелештир ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден алыр үндүрүгүү эвээжедир болгаш шуут чок кылырын база боттандырын чорудар: айда 61-ден 80 рубль чедир шалын ап турар улуска ортумаа-биле үндүрүгүү айда 25 хуу чедир эвээжедир.

Колхозчуларның ажыл төлевири ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринің деңнели-биле дыка чоокшулаар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалының беш чылда 20 хуу өстүрген турда, колхозчуларның ажыл төлевири 35—40 хуу өөр, а оларның орулгазы үүгле үш чыл дургузунда (1965—67) 30 ажыг хуугa өскен. Маңаа бир улуг рольду амгы үеде колхозтарның колдуунда совхозтар ажылчыннарының таривиби-биле деңнегдилал төлевирни турғускан болур.

Социализмниң чугула чаадап алышыкшыларының бирээзи ажыл төлевирин хевээр арттырган азы ону өстүрүп тургаш, ажылчы неделяның шагын кызырганы болур. Үлетпүрде ажылчыннарның хөй кезиниң ажылчы неделязы ам 41 шак, ол дээрге 1913 чылдаазы-биле деңнээрге 18 шак эвээжээни ол. Октябрьның 50 чылынга чедир беш ажыл, ийи дыштаныр хүнүү неделяже шилчиири доосту бээр. Беш ажыл хүнүү неделяже шилчээн чорук ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга бодунуң хостуг үезин чөптүг ажыглаар арганы берип тургаш тус-тус черлерге практиканга чорудар дээр дугайында айтып турган.

Ленининиң бо айтыышкынын боттандырын, материалдыг сонуургалдың системазын ажыглаан, ажылчыннарның амыдырал чурталгазын, ажылдаар байдалын эжиждерин үүгле ажыл төлевиринің фондузундан эвес, бүдүрүлгеде турун турар фондудан база материалдыг шаңналды берип турар.

Херегледдің иниитилел фондузу чурттакчы чоннуң орулгазының немелде кезээ болур. 1967 чылда херегледдің иниитилел фондузундан төлевирге болгаш чиигелдеге үндүргени 48,7 миллиард рубль болган болгаш 1940 чылдаазы-биле деңнээрге, 10,6 катап өскен, а чурттакчы чоннуң санынга дүүштүр алырга—8,6 катап өскен.

Херегледдің иниитилел фондузу бир дугаарында-ла хоорайның болгаш кедээниң чурттакчы чоннуң пенсия хандырылгазын эжиждиринче, уруглар албан черлерин тударынче, надык камгалал болгаш культура амыдырал хандырылгазын эжиждиринче баар.

Бистің чуртувус социал хандырылга системазы-биле ёзулуг чоргаарланып болур. 1967 чылдың эгезинде ССРӘ-ге пенсионерлериң саны 34 миллион кижи болган, оларның 8,9 миллиону колхозчулар. Социал-хандырылга талазы-биле совет системаның артык эки талазы үүгле пенсия тыпсырынга капиталистиг чуртларга деңнээрге улустарның назынының аныяк барымдаалаарында эвес. Буржуазтыг монополия тергиидеп турар чуруттардан онзаланып ылгалыр чүвези пенсияны ажылчы чоннарның боттарының хуузунда дадывырының үндезининге төлеп бээри болур.

Бо сагыш човаашкынның чаа база бир илерээшкини СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлери болур. Бо шиитпир ёзугаар шериг албанынга чораанарның пенсия хандырылгазы дыка эжиждир. Улуг күш үндүрер ажылбиле холбашкан пес-тааны үлетпүүнде ажылдап турар чамдык профессияның ажылчын хереженнеринге пенсияже үнер үезин беш чылга кызырган, кырыы назылаан колхозчуларның пенсияже үнер хуусаазын база беш чыл кызырган. Колхозчуларның алыр пенсиязының эң кудуку хемчээли база өзер. Чажыдан инвалид улуска пособие бээрин доктааткан. Бо бүгү болгаш моон-даа өске ап чорудун турар хемчеглер он-он миллион совет кижилериң материалдыг чаагай чоруун бедидип турар. Оны боттандырын чорударынга ССРӘ-ниң Күрүне бюджединдеи миллиард-миллиард рубльди үндүрер.

Совет күрүне ажылчы чоннарны чуруттаар чер-биле хандырар дээш дыка хөй хөрөнгини чарыгдап турар. Бистің чуртувус муң чуруттакчыга онаштыр туттунган квартиралар талазы-биле делегейде мурнуку черрнің бирээзин эөлеп турар. Сөөлгү он чылдарның дургузунда чуруттың чуруттакчы чоннуң барык чартык кезии чаа квартираларже көшкен ийикпе, азы чуруттаар байдалын экижиткен. Квартира төлевира кончуг куду болганындан чурталга черлерин тударына чарыгдаан хөреңгини эгидер туржук, бажыңларны ажаап турарының безин төлевирин берип шыдавайн турар. Ынчангаш чурталга тудуунче кирип турар капитал салыышкынны совет өг-бүле бүрүзүнүң орулгазы кылдыр көрүп болур.

1966—70 чылдарда чурталга тудуунуң программазын ёзугаар барык 65 миллион хире (эрткен он чылда 54 миллион хире кижи) кижини чаа бажыңнарже киирер. Ынчангаш оны боттандырарда чаа-чаа аргаларны дилеп тывар апаар.

1966—1970 чылдарда коммунал ажыл-агыйны сайзырадырыңче капитал салыышкынын улгаттырары көрдүнген. Дыка хөй хоорайлар, суурлар төпчүткен суг хандырылгазын алыр, дыка хөй хоорайлар газты алыр. Кезээ черлерде чурталга бажыңнарын газ-биле хандырар ажыл эгелээр.

3.

Совет кижилер өөрүшкүлүг, аскежиктиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чуруттазын, оларның материалдыг болгаш культурлуг негелдерин болдунар-ла шаа-биле хандырар дээш чурта бүгү чүвени кылып турар. Партияның XXIII съездизи кайгамчыктыг программаны — ажылчы чоннарның чурталгазының деңнелин улам ыңай бедидериниң программазын чогааткан. Моон-биле чергелештир съездиниң документтерінде салдынган сорулгалар эң-не дээди чадазы эвес, миллион-миллион кижилериң инициативазын көдүрүп, бүдүрүлгениң бүгү курлавырын ажыглалга киирип турган оон-даа хөйну чедип ап болурун айыткан.

Амгы үеде боттандырын чорудар деп турар шалын болган пенсия өзүлдези бараан саарылгазын болгаш амыдырал-хандырылганың дузе көргүзер хевирлерин база дүүштүр өзерин болдурар апаар. Ону чедип алырда иштики курлавыларын дилеп тып, хереглел бараайнарын бүдүрерин өстүрер болгаш хандырылганың бүгү адырларын улам ыңай сайзырадыр ужурлуг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисел онза ужур-дузалыг болур. Материалдарны кампыг чарыгдаары база чугула. Иниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын доктаамал улгаттырарда ажылчын бүрүзүнге күш-ажылга коммунистиг хамаарылганы, чоннуң байлаан көвүдедир дээш түүкүлду, бүдүрүлгениң болгаш күрүнеиң чүрүмүн сатыырын партия өөредип турар. Совет турғузуг иниитиниң күш-ажылын капитализмден артык организаттаар деп Ленининиң сөстери ам кажаңгызындан-даа артык күштүг апарган.

Ажыл-агыйныг социалистиг системазының үезинде чоннуң чурталгазының деңнелин бедидери экономиктиг хөгжүлдениң эргежок чугула негелдези болур болгаш экономиктиг хоойлу болу бээр. Ажылчы чоннуң материалдыг болгаш культурлуг чаагай чоруунуң деңнели бедик болган тудум-на улус ажылагыйын улам бурунгаар чедишкиниг хөгжүдер, иниитилелдиң экономиктиг үндезинин быжыглаар арга бар апаар. Оон-биле холбаштыр чоннуң чурталгазының материалдыг деңнелин улам ыңай бедидип болурунуң аргаларын иниитилел бүдүрүлгезиниң сайзыралы боду турғузуп эккээр.

Улуг Октябрьның бежен чылы, кижи төрөлгетениң келир үезі—коммунизмче чоруп олурар иниитилелге бо бүгү канчаар боттанып турарыл деп үвени фантылар-биле бүзүрелдиг кылдыр көргүзүп турар.

А. МОТЫЛЕВ,
экономика эртеминиң кандидады.

# ЧЕДИ ПЛАН ДЭЭШ

Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары, юбилейлиг чылдың дүжүдун ажаап кирерде, бо чылын Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр күрүнеиң чагыг-планын 5 катап күүседир хүлээнген дээрзин солуннар, радио мурнунда дыңнаткан болгай.

Байырлалга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин артель канчаар күүседип турарын телефон дамчыштыр чугаалап бээрин колхозта партком секретары эш Хомушку Самбуевич АРАКЧААДАН бистің редакция дилээн. Ооң дыңнатканы болза:

Колхозта тараа ажаап алыышкыны эллээн адакталы берген. 5100 гектар тараа культураларындан 700 гектар арткан. Ажаап алыышкынны дүрген доозар дээш шалыпчы он хонук чарлаан соонда, темп дыка дүргедээн. Мурнунда бир хонукта бүгү комбайнерлер 210 гектар тараа кестирип турган болза, ам 400 гектар чедирип турар. Үүгле октябрьның 8-те, Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнүнде безин, комбайнерлер ниитизи-биле 450 гектар тарааны ажааган. Ынчангаш ам арткан тарааны 2 хонукта бүрүн доозуп шыдаар.

Октябрьның 50 чылынга алдар болдуруп, тараа садар талазы-биле күрүнеиң чагыг-планын 5 катап күүседир дээн хүлээлгезин колхоз күүседипкен. Бар арга-курлавырларын санап көргеш, артельдиң механизаторлары болгаш тараажылары өөң кырынга ам база ийи планны күрүнеге немей садар деп чаа хүлээлгени СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң доктаалын танышкан сөөлүнде алган. Ынчангаш тараа садарының талазыбиле чеди план күүсеттинер. Ол немелде хүлээлгениң тараазы октябрь 7-ден эгелеп, күрүне шыгжамырынче кирип эгелээн. Ам үеде шаңда 400 тонна хире белен тараа бар, үүгле машиналар херек болуп турар.

Артель ажаап алыышкынны дүргедедип, күрүнеге тараа садар айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээриниң шуптузунга индустрияның базаларын турғузар. Бо дээрге улус ажыл-агыйының техниктиг деңнелин бедидеринче, чоннуң негелдезин хандырары-биле шуут холбашкан көдээ ажыл-агый, чиик болгаш аъшчем үлетпүү, амыдырал хандырылга, садыг дээш ышкаш адырларже улуг курлавыры углаары болур.

Марксизм-ленинизмниң өөредип турары-биле алырга, кижиниң негелдези кызыгаар чок. Негелдени хандырган соонда чаа негелде тыптып келир. Бо хоойлу бүдүрүлге-биле негелдениң аразында удурланышкак чөрүлдөөлер чок, ажылчы массаның негелдезин кызырар дээр күш чок социалистиг турғузугнуң үезинде улам ыңайгы хөгжүлдени алыр. Чыл келген тудум-на совет кижилериң негелдези улгадып, шилип алыр аргазы улам-на нарыядап кел чыдар.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 чыл) Пленуму амгы үеде үүгле үстүнден эвес, а адаандан база чоннуң өзүн олурар негелдезин таарыштырары чугула деп айыткан.

Ам ажыл-агыйының чаа реформазы боттанып чоруп турар үеде бүдүрүлгениң ажылының деңнелиниң дугайында, ооң үндүрген продукциязын сайгарганындан, оон алган орулгадан көрүп турган, негелдени өөренип көөрү улуг ужур-дузалыг апар чыдар.

2.

Социализм үезинде чоннуң чаагай чоруун хандырарда: бирээде, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда эң-не эвээш дээн ажыл

# Байырлалга уткуштур

«Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң доктаалын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегиниң коллективи танышкан, октябрьны шалыпчы ай болдурарын шиитпирлээн.

Октябрь айның чүк өөртүлгезиниң планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, пландан ажыр даг-дүгү арыглаар фабрикага 20 муң тонна даг массазын өөртүп бээрин, 3,5 тонна кывар-чаар материалды камнап алырын болгаш даг-дүгү арыглаар фабриканы транспорт-биле үзүктелиишкин чок хандырар хүлээлге алгаш, коллектив Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлгелерин кыйгырган.

Төп Комитеттің сентябрь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген транспортчуларның эгелээшкинин деткип, бүдүрүлге коллективтери чаа хүлээлгелерни алганнар. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң № 3 участогунун тудугжулары эмнелге бажыңын, № 4 участоктуң ажылчыннары Кызыл-Мажалыкта чунар бажыңны, электростанцияның үшкү турбиназын, № 2 тудуг участогу профтехучилищениң өөредилге корпузун, 32 квартиралыг чурталга бажыңын улуг байырлалдың бүдүүзүнде ажыглалга киирер сорулга салып алган.

Совет кижилер дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың чаа сагыш салыышкынын күш-ажыл-биле харыылаар дээш ак-довуракчылар хайыышкынныг ажылдап турарлар. Бус-турбина электростанциязының, амыдырал хандырылга комбинадының болгаш өске-даа бүдүрүлге черлериниң коллективтери байырлалга алдар болдурган социалистиг чаруштары улам калбарткан.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

# Чагылганың амгы байдалы

*1968 чылдың парлалгазын чагыдар ажыл бистің Улуг-Хем районнуң бүгү-ле ажыл-агыйларында, оларның фермаларында, бригадаларында, хоорайның албан организация база бүдүрүлге, өөредилге черлеринде бо түннерде хайыышкынныг чоруп турар. Октябрьның баштайгы түннериниге чедир байдалбиле алырга, эрткен чылдың ол-ла үедеги деңнелинден барык үш катап хөй солуннар болгаш журналдар бижиттинген.*

*Чагылга «Найыралз совхозта өөне шалыкын чоруп турар. Ында партком секретары эш Кара-Донгак парлалга чагылгазын улуг кичээнгейде ап, ол ажылга парткомнуң активчилерин шын хуваап турғускан болгаш оларга боттуг дузаны чедирип турар. Ол совхозтуң төвүнде школа башкызы Л. Ф. Сарзова алды чыл дургузунда парлалга тарадыкчызы болуп ажылдап келген, үүгле чаңгыс неделя дургузунда ол башкы 275 кезек солуннарны, журналдарны чагыкчыларга бижидип организастаан. Ажылын ам-даа чедиишкинниг үргүлчүлеевишаан. Баа-ла ол совхозта эмчи А. Ф. Лисун бо ажылга ийи чыл улаштыр ажылдап турар болгаш амгы үеде хөй санныг солуннарны, журналдарны чагып алыкчыларга бижиткен.*

*«Найыралз совхозта партком оларны санал-оналын ап, журнакчы дуржулгазын өскелерге нептередип турар. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта чагылганың чоруп турары база-ла эки. Ында партком секретары эш Кунгаа парлалга чагылгазын чорудун, ону удуртурунче улуг кичээнгейни салган.*

*Ындыг болза-даа «Улуг-Хем», «УТКА 25 чылы» совхозтарда, чаңдык ажыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде, албан организация черлеринде байдал ыңай сыр өске. Оларда чагылганың темпизи дыка куду, активтер-даа, парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчылары-даа четчир санныг бар турбуже, оларны шын хуваап турғуспаан, боттуг дузаны болур-чогуурду-биле чедирбейн турар.*

*Шагаан-Арыг хоорайның чаңдык албан организация, бүдүрүлге черлеринде байдал дыка дүүренчиг болуп турбушаан. Чижээ, амыдырал хандырылга комбинадының, райкүүскомнуң шагдаа кылдызының, бедеткел конторазының (партия организацияларының секретарылары эштер Пироговой, Даваа, Дюкорев) ажылчыннарындан, албан-хаакчыларындан каш-ла санныг кижилер чагылгалыг болуп турар. Бо ады киргеи партия организацияларының секретарылары чагылганы чугулага көрбейн турарын шыңгыы буруу шаварж ужурлуг. Амыдырал хандырылга комбинадынва, шагдаа кылдызынге эрткен чылын чагылга базала мындыг байдалга эрткенинің түңнелинде дыка хөй ажылчыннар, албан-хаакчылар чагылга чок болган.*

*Солуннар, журналдар чагылгазын чонга чорудары чарылзаа ажылдакчыларының дорт хүлээлгели турбуже бисте чаңдык чарылзаа ажылдакчылары ол хүлээлгезин тооччалга албас, үүгле хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчыларының чагытхан солуннарын, журналдарын хүлээп алырынга өйлежип олурар. Ындыларга Ак-Туругда болган Чодураада чарылзаа салбырларының дарелары эштер Хыртынмай, Базыр-Сады олар хамааржыр.*

*Н. МААДЫР-ООЛ,*
районнуң «Союзпечать»
начальниги.

## Ээрбектен медээлер

Ээрбек — Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң шээр малының талазы-биле кол салбыры болур. Ында хойларның ийиги чуулдазын чорудуп, Шарап Каң-оолга удурткан бригада сентябрьның 24-тен октябрь 6-га чедир 48 кодан шээр малды чуп дооскан.

Бо ажылга Маады Куг-оол, Шарап Мунгештей, Сергей Биче-оол олар мурнакчы ажылдааннар.

* * *

Бо салбырның ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың байырлалының бетинде кышка белеткелди доозар дээш, шалыпкын ажылдап турар. Бо харыысалгалыг ажылды сентябрьның ортан үезинден эгелеп, 13 кижи составтыг Василий Маа-Хөөнүң звенозу чорудуп турар. Ук звенонуң киржикчилери ам бот-оруага чарылгалыг № 3 бригаданың кыштагларының сентелгезин кылып, көржеңин хооруп, өдээн бөлүп турар. Ол шыкаш тудуг бригадири Маады Сюрюң-Сатка баштаткан звено Бай-Даг баарында № 2 бот-оруага чарылгалыг бригаданың кыштаанын кышка белетелин кылып доозарының кырында болгаш юбилейге чедир 3 кажааны тударын хүлээнгеннер.

Н. ЛАКПА.

# АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ МААДЫРЛАРЫ

«Тиилелге» совхозта аныяк, ынчалза-даа онаашкан ажылынга кызымак механизатор Михаил Монгуш ажылдап турар. Михаил 1965 чылда «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальбиле шаңнаткан. Эрткен чылын ол база республиканың эң мурнакчы комбайнерлериниң санынга киргеи.

Бо чылын М. Монгуш база шалыпкын ажылдап, дүжүт ажаап алыышкынынга совхозтуң мурнакчы комбайнери болу берген. Ол ында мурнакчы звенонуң удуртукчузу.

Совхозтуң мурнакчы комбайнерлериниң санынга № 5 трактор-хову бригадазының комбайнери Ондар Начын-оол база кирип турар. Ооң механизатор ажылга стажы ам тос чыл ашкан, ажыл-агыйның хоочун тараажыларының бирээзи. Ооң дугайында механизаторлар ажылга онза шылгарай бербезе-даа, мурнакчыларның одуруунга чоруп, иниитиниң коллективтиң чедиишкини дээш демисеежиг чоруур кызымак ажыл-ишчилериниң бирээзи кижи деп чоргаарал-биле чугаалажып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Солагай талазыдан М. Монгуш биле О. Начын-оол.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ сөзү.
фотолары.
Таңды район.

Дүвүрээзиннинг медээ

# Кайызы ажыктыгыл?

Таңды районда дуржулга станциязының директору биле кол зоотехниги чөпшээревейн турда-ла, станцияның кол агроному № 2 трактор-хову бригадазының тараа шөлдерине малдар одарладырын чөпшээрээн. Он ажыг хойжулар ам ында көжүп келгилээн. Оларның кадарып турар коданнарындан аңгыда, боттарының хууда малдары, хаваннары база бар.

Хойжулар кезип каапкан кукуруза болгаш сиген шөлдерине көжүп кээп хонза-даа, оон ырак эвесте ажаап алдынмаан кызыл-тас, арбай шөлдери, кажаалаттынмаан сараатар бар. Ында 200 га чиңге-тараа база бар, ооң чамдызы донатка алып өлзе-даа, комбайн-биле дорт кестирип тургаш, ажаап ап болур бышкан, чаагай черлери бар. Хойжуларның кадарган хойлары болгаш хуу малдары ол чиңге-тарааны таптай базып, чип каапкан. Хойжулар шай ижип алыр дээш хал чаңгыдай өөр аразында, кадат чок мал чаагай кызыл-тасче болгаш арбайже кирип, оларны чип, таптай базып турар апарган.

№ 2 трактор-хову бригадазының агроному дүжүт ажаап алыышкынынга ажылды эки организастаар туржук, а харын хүннүн-не бо шөлдерге хүнзеп, хойжуларның малларын үндүр ойлатчып, Удум-Бора, Тыртый-оол, Кашпык-Кара, Чүлүм болгаш өске-даа малчыннарның малдарынга тараа чидирткениниң дугайында актылар бижип, оларны-биле чаргы кылырынга өйлежи берген.

Хоорзунга малдар семиртип одарладып алыры чөптүг болбайн даан, ынчалза-даа ажаап алдынмаан тарааларны малга чаа бастырып, чиртин турун бээрге, болур бе, ынчаш?

Н. АФОНИН,
№ 2 бригаданың агроному.

1967 ч. Октябрь 13.
ШЫН
3-КҮ АРЫН

# АК-КӨК ДИЛГИЛЕР

Республиканың хереглекчилер эвилелиниң аң фермазы чоок болгаш бедик теректер аразында турар. Хүнүң хереллери теректер баштарынга дээш эгелээри билек, ферма шимчеп үнер. Бичии бажыңчыгаштарда чурттап турар ак-көк дилгилер силгилеп, алгыржып эгелээрлер. Ырак эвесте кухнядан кочалдарда чем туткулаан кижилер бот-боттарының хамаарышкан салбырларынче кылаштажыттарлар. Оларның чоокшулап келирин дөрт муң хире бичии ак-көк дилгилер манап турар.

Аң ажаакчыларының бригадири Анатолий Михайлович Беленин-биле чугаалажы бердим. Беленин боду дуржулгалыг аң ажаакчызы. Ол фермага чеди чыл иштинде ажылдап турар.

— Тываның аң ажыл-агыйында соңгу үүктүң ак-көк дилгилерин өстүрүп турары — ховар таварылга. Тоокка чедир чамдык кижилер Тывага ак-көк дилгилер өзүп шыдавас деп санап турган болгай. Ие болгаш кижилериң кызымак ажылы бүзүрээчел эвестериң чугаазын бадыткавайн баргап. Ак-көк дилгилер Тывада эки өзүп турарын боттарыңар көрүп тур силер — дээш, Анатолий Михайлович бир ачыгашты эргеледип, суйбай берди.

Аң ажаакчыларындан ол кижи эки, бо багай ажылдап турар диртинмес: шупту кызымак ажыл-ишчилер. Чижээ, Сандай-оол Уйнук-ооллу аң көрөлиңер. Ол чүгле эвир чылын чаа ак-көк аңнарының бир болүүн хүлээп алган. Уйнук-оол бодунуң ак сеткилдин-биле кол аң ажаакчыларының бирээзи апарган. Ооң болүүнде чидириг чок. Ол дээрге, ооң күш-ажылга ынаан хереченлеп турар-дыр.

Михаил Долзат база-ла улуг ажызындан дудак чок ажылдап турар. Шеригден келгеш, Михаил дораан аң фермазынга ажылдап эгелээн. Ол ам Улан-Удаде кодээ-ажыл-агый институдунуң үшкү курузунда бот өөредилгелиг өөренип турар.

Аң ажаакчылары бо чылын бедик көргүзүглерни чедип алганнар: ак-көк дилгилериң коданыңга үш муң ажыг бичии дилгижигештер немешкен. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткууру-биле аң ажаакчылары бедик хүлээлгелерни алганнар.

Тываның аң ажаакчылары чылдың-на Красноярск хоорайның алгы-кеш базазынче муң-муң аңчыгаштарының кежин дужаап турарлар. Улуг өртектиг ак-көк кептер делегейниң алгы-кеш аукционнарынче чоруп турар.

И. МИЛОНОВ.

фото авторнуу.

ЧУРУКТАРДА: Михаил Долзат база Сандай-оол Уйнук-оол бодунуң ажаап турар аңчыгаштарының бирээзи-биле.

СПОРТ

## Спартакчылар тиилээн

«Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң республикага бирги чери дээш бут бөмбүүнүң талазы-биле маргыдаа октябрь 4-те Ак-Довурак хоорайга уламчылаан. Аңаа Ак-Довуракның болгаш Хову-Аксының командалары ойнаан. Ийи таланың оолдар командалары ойнаш, 1:1 санга хаймынашкан. Дараазында улуг улустуң командалары шөлче үнген. Маңаа шөлдүң эзлери аалчыларын 7:0 санга чула тиилээн.

Октябрьның 6-да ак-довуракчылар Кызылдың «Енисей» командазын бодунга хүлээп алган. Баштай ойнаан оолдар командалары, мурнунда командалар дег, 1:1 санныг болуп, хаймынашкан. Улуг улустуң командаларының оюнунуң түңнели база-ла ак-довуракчыларга ажыктыг кылдыр 4:2 болган.

* * *

Эрткен улуг хүнде Кызылдың «Хүреш» стадионунга «Спартак» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдааның түңнел оюну болган. Аңаа «Спартак» болгаш «Саян» командалар ужурашкан. Оолдар командаларының оюну «Саян» командазының тиилелгези-биле 1:0 санныг бооп доозулган. Улуг улус командаларының оюнунуң эгезинден тура-ла, «Спартак» командазы артык күштүүн көргүзүп эгелээн болгаш оюнунуң төнчүзүнге чедир ол ийин оскунмаан. Ынчангаш, эң хөй санныг —5:0 болуп, тиилелгени чедип алган. Бирги чер дээш маргылдаага «Спартак» тиилекчи болган, ийиги черни «Саян» командазы алган.

М. ГАМИДОВ.

(Уланчыны. Эгези № 242 «Шыпда»).

# «Кан-оол шериг»

(ЧЕЧЕН ЧУГАА).

Кан-оолду ынчан көөрүмге, өскелдиниң ханызынга кирер кээргенчиг болду. Бир сактырымга, күсүү кара дондакта доштуг сугта дүшкеп, чаглак тыпаан хенче молдурга-ла, бажының дүгү авыргай, холдарын хүлүй туттунуп алган.

Кан-оол орайтай бергенде, өөрүстен үнүп. Үдеп казы-биле соонда үне маңнап келиримге, ооң ак аъды карак дешпе карацгыда биеэ-ле черинде, хаштан кылып каан тураскаал дег, кажарара берген көстүп тур. Эзеин даажыңдан-на танып каш, орепы каапты. Кан-оол кылаштап келгеш, муңгат-тындан алырга, ооң аъды зеңгини дегей турупкаш, артында-ла чавызаш диген ышкаш болду.

Кандыг кайгалдарны көрбөөн дээр, эзерге олурбайн чыдырда-ла, кымчызы дарс дээр түве болгай. Аалдан үнерде, урут-дарыг, мал-маган бастырып кагы дег садырт-ла дээр, ыткушту эзртип, довурак-доозунуп доюлдуруп каалкаш баар болгайлар.

Эзерге олурушкаш, Кан-оол аъдын эргеледип, бир-ле түвени химиреп чугаалаңгаш, ооң мойнун часкагылапты. Аъды дааш чок болгаш чиик даалык-биле, карацгыда койгун ышкаш, агарңнадыр ыңай болду.

Шагаан-Арыг чеди чыл школазынга бешки классты доозуп алгаш, амдыы чылында чаныр келген мен. Ынчан Кан-оол мырыңай кижи таныр арга чок кылдыр өскерилген болду. Бодап көрүңерден, чаңгыс-ла чыл, орта чоор бе кылдыр бодаан мен.

Кан-оолдуң дөрбек карактары имистелип калган, өшкеп одаг орну ышкаш сагындырды. Бажының дүгү узаш, чушкуузунче, өшкү таагызы дег, халайын бады келген, чаактары соолбурара берген. Эвир чылгы шериг хеви күскү сигенгилештер онуп калган, кылагар хола өөктериниң чамдыызы чок, оларның орнунда өске таналар илип каан, шериг түвүрүнүң дискен карактарын сыр өске пөс-биле чамап каан.

Дириг кижи көзүддүр-ле ажыт кирип бар чыдыр, зарыг-аржыы ол бе, ажыг-шүүгүлүү ол бе дижип, Барык унунуң чону кайган, харан чугаалажып турган.

Шыны-ла ол. Дириг кижи, Кан-оол, дагылда үзү тенген чула дег, улус караанга-ла имистелип, ымырепп, хөлүрепп, хөмүрепп бөр чыткан.

II.

Тоолда шагда чер. дээрниң шаппылгазы каккылажып турган түве ышкаш, ийит-ле үе турган. Фронтуунуң кадыг-дошкун тыныжы ыракта Тывага база чедип келген. Бүгү Тыва Арат Республика Ада-чурттуң Улуг дайынының негелдезиниң аайы-биле чурттап, ажыдап турган. «Бүгү-ле түвени — фронтуга, бүгү-ле түвени — дайзынны чылча шаварынга!» деп совет кыйгырыгны тыва, араттар бодунуу кылдыр, чүректериниң ханызындан хүлээп алган.

Ынчангы Тываның аажы-чаңын, ажыл-ижин «дузаламчы», «белек», «кызыл коъш», «тыва эскадрилья» дээн чижектиг кыска, ынчалза-даа дайынчы кыйгы дег, сөстер хереченлеп турган. Тываның салым-чолу Улуг ССРЭ-ден хамааржыр дээрзин ыяк билир араттар ийи караан чара көрүпкен, ийи билээн сывыртынып-кан ажылдап турганнар.

Шагаан-Арыгның соогу чыыкылама. Хоорайның кырын шар-хырааа дуй алган. Улуг-Хем кежир Буураның түгле бели көстүр, ооң шала хөрекелдир бажын чоржагар кара булуттар хөме алы берген.

Кончуг эки демдек бүрүзү — фашистиг эжелекчилерге согуг деп түвени бистер, школачылар, билип турган бис. Үстүү класстарның өөренікчилери шериг хөрөөн өөренип эгелээн. Кичээлдерге шеригниң иштики албанының дүрүмүн өөренип, тактика талазы-биле практиктиг сургуул эртип турган бис.

Шагаан-Арыг хоорайны шериг өөредилгези хөме алган, ополчен шериг тургустунган. Аныяк эрлер кончуг аттар мунгулапкан, моондактар ажа халыткан, селеме-биле хаак кыргаан, боодалга кылган чоруп тургулаан.

Совет хамаатыларының баштайгы бөлүү фронтуже аттанышкан.

Чер болганда дайынчы ырлар дыңналыр:

Бирээзи — барыын чүкче,
Бирээзи — өске чүкче...
Арат чонуң дайынынче
Аныяктар чорупкан.

Удатпаанда школа директору баштаан кезек башкылар чыскаал мурнунга кылаштажып келди. Оларның аразында хүрең пос-биле тодарлап каан негей тоннуг, хирягип калган кызыл курлуг, эзэжектериниде чамашкылыг кидис идиктерлиг, эргиг, шиш тейлиг буденовка шериг бөрттүг кижи база бар болду.

Чыскаалдың бажында заводтар, салбырлар аайы-биле школаның ополченнери турган. Оларның составынга үстүү класстарның база адакы класстарның улуг назылыг өөренікчилери бактаагаан. Он алды хардан өрү назылыг оолдар, уруглар кластын барымдаалавайн ополчен шеригге кирип турган.

Ол үеде бир класстың өөренікчилериниң назы-хары чаңгыс аай эвес турган. Чижээлээрге, бистиң беш дугаар класзыска 18—19 харлыг кижилер-даа өөренип турган. Олар дээрге «келин», «кудөө» апаргылаан чоруп турар түве болгай.

Бистер, пионерлер, отрядтар аайы-биле чыскаалдың сөөлүнге турган бис.

Школа директору чыскаал мурнунга үнүп келгеш, негей тоннуг кижиже айыткаш, чарлап үндүрү:

— Таныжып алыңар, уруглар, шериг хөрөөниң чаа башкызы бо-дур.

Негей тоннуг кижи ооң ыңай тайылбыр манавайн, чыскаал мурнунче чиик-чиик бөлүп келгеш команд-дылады:

— Школа, томаан-и-оог! Мээн адымны лейтенант Кан-оол дээр!

Эртенги соок эгаарга «лейтенант Кан-оол» деп үн бажыңнарга чаңгыланып, катап-катап дыңналып турду.

Чаа башкывыстың негей тону, беш адырлыг буденовказы, лейтенант дужаалы черле алдептиг, харын-даа каттырынчыг кылдыр сагындырып турган. Мен ону мурнунда-ла таныыр кижи болгаш, иштимде көөрген-даа, хомудап-даа, мурнундагы алдын сарала шериг хеви-биле келген болза, кочуургактарның аастары хак дээр ийик деп бодап турдум. Ынчалза-даа Кан-оолдуң ындазында омак-сергээ кедергей болду. Бодунуң көдээ хевинге хензиг-даа чалынмайн, бистерни он, солагай талаже аргилдирип, кылаштадып шенеп, элээн командылады. Чазыптарывыска катаптадып, ол-бо команданы канчаар күүседирин боду айтып, негей тонунуң эдектерин калбаңнадыр дескивип, эргилип, марштап шаг болду. Ооң бистя дораан тарадыпты.

Кочуургак Анай-оол, Аңгыр-оол дээн ышкаш оолдар ол-ла дораан чаа башкыны өттүнүп, «мээн адымны лейтенант Кан-оол дээр» деп кужуунап, ол-бо эргилип эгеледилер. Хирезин бодаарга, ыңдыг көдээ кижи барып-барып шериг хөрөөн канчан башкылап шыдаарыы, ол-даа чоле чазыг болду бе дижип, каттырыкып турганнар.

Баштайгы кичээлдерге чаа башкывыс база-ла онза шывар көргүзүп шыдавайн барган. Ылаңгыя, бистиң класзыска дайынның химиктиг чепсектери болур ыштыг хоран дугайын эн-не баштай өөретти. Кан-оол самбырага баргаш, «ипрат» деп сөстү бижип чадап шаг болду. Адак соонда арай деп бижип алган: «Ыңдыг ыштыг хоран адын ынчаар бижиир ийикпе, оолдар?» деп, бистен айтырды. Бистер чүү билир боор ийик бис. Мен хуумда эгенгенимден изиргенип, кулактарым белин дүүнейин берди. Чамдык оолдар катыызын арай боорда тыртып, дылдарын ыяк ыызырыпкан органнар. Чапсарда база-ла оолдар башкыны өттүнүп эгелээндер.

Бир чеди хире хонгаанда, эртен ополченнерни школа мурнунга чыскаапты. Бистер хажыылындан көрүп турган бис.

Кан-оол башкы школадан базып үнүп олур. Көөрүмге, хартыгадан капшагай болду. Ылавыла ол харыя. Чап-чаа шериг шинель кедипкен, моондуруктарында — лейтенант дужаалдың ийи-ийи кызыл хана-каракыгаштары. Кедергей чаа сарыг курну ыяк куржаныпкаш, чүктешкизин эгин ажыр каапкан. Сарыг хаптыг хол боозун астыпкан. Кызыыдаа бол, кончуг кара савыяа сапыктарны кийр тепкен. Кызыл беш адырлыг, халбаңнарлыг кышкы бөрттүг. Хевиниң таарышканын кижи кайган хаамас. Башкывыстың хорөө делгем, сыны дээрге согун-на. Чаактары долбаныг кызыл апаргаан, дөрбек карактарының оттары чалбыыштанып турду. Кан-оол шуут-ла аныяксый берген. Ыңдыг кижиниң кым магадап, тарашынмас боор.

Дежурный Хуурак ополчен шеригни сыртайтыр командылааш, Кан-оолга кээп илеткеди:

— Эш лейтенант! Шагаан-Арыг чеди чыл школазының ополчен шериги бүдүн чыскаалышкан тур. Школа дежурныйы Хуурак.

— Рапортту хүлээп алдым. Суладанар!

Кан-оол командылаарга, ооң үнү, эткат үеэзинде сыынны дег, кыңгыыртканнын турду. Каш хонук мурнунда негей тоннуг лейтенантының командазын чамдык коксуургактар хөг эреп чаңдыр-соора күүседип турганнар болза, ам кижи бүрүзүнүң үнү читкен, өзулуг шериг командириниң бараанын көрүп каан сургуулдар хей-ат кире берген тепсеп турганнар.

Ол үеден эгелээш, Шагаан-Арыг чеди чыл школазының амыдыралынга чаа түүлдер хүн бүрү төрүттүнүп эгелээн.

Школаның ополчен шериин салбырларга үскүлээн, оларның командирлеринге сержант аттар база тывылыкылаан. Школаның бүгү ажыл-хөрөөн сагыыга-чурумун дайын үеэнинің негелделериниге дүүштүр эде организастаан. Өөренікчилерге быжыг хүн чурумун тургускан. Мурнунда өөренікчилер уурук-сууруктан турар, удуур, чемненирде организас чок чоруп турган. Ылаңгыя интернатта сагыыга-чурумда кижи мактаныкы дег түве чок.

Кан-оол сагыыга-чурумну бирги одуругже идип үндүрген. Сургуулдар айыткан шагында, чаңгыс кижи дег, турар чурумче шилчээн. Столоваяже өөренікчилер чыскаалып алгаш баар, кижи бүрүзү быжыглаттыган олуттуг, чемненип алган соонда хары угда чоруур. Школага болгаш интернатка дежурный албаның шыдгыы тургускан, ынаар өске кижилер кайы хамаан чок кирер чорукту соксаткан. Дүне таңныыдаар чорукту база чурумчуткан. Бо бүгүнү чаа келген шериг башкы дүвхүн, уйгу-чыдын чок хынап турган.

Бо хемчегларге чамдык кижилер баштай чигаанып, чаш уруглардыг школаны ынчаар шеригиниң ажыы түл дижип турганнар. Үр болбаанда өөренікчилер чаа чурумга чаңчыгып, башкызын хүндүлээр апарган.

Шериг хөрөөге ынакшылды Кан-оол бодунуң дайынчы, эрес-капшагай, төлептиг аажы-чаны-биле өөренікчилериниң сагыш-сеткилиниге оттуруп шыдаан. Черле ооң бодунуң ажылга бердингениниң, туре-соруктуун кижи кайган хаамас турган. Кан-оолдуң аныяксы, шилгедээ, адакбышкааның чиги кедерээн, улуг карактарының оттары чалбыыштанып турар апарган. Туттунар демирге сургуулдан, черниң үзүн, бединге халып турда, ужар куш-ла.

Эвирги Кан-оол-биле бөгүнгү Кан-оолду деңнеп көргеш, чонга бараан болуксаан улуг күзел кижини аныяксыдып, кадыкшыдып, сергедиптер деп түвеге ылап-ла бүзүрей бөөр.

Ыңдыг эрес башкыны кижи бүрүзү өттүнүксөөр турган. Кан-оол башкының мурнунга кым-даа багай харыылаарын, түве билбейн базарын, сөлгү чогун көргүзерин күзевес. Кан-оолдуң мурнунга кижи бүрүзү, согун ышкаш, дорт турарын, бүгү түвени билирин орадажыт турган. Кан-оол ыңдыг сургуулдарга кайгамчык ынак.

Шак-ла мооң уламыдан баштай Шагаан-Арыг школазынга, ооң Улуг-Хем кожуунунга, сөөлүнде барып бүгү Тыва республикага «Кан-оол шериг» деп чугаа ынчаар тыптып нептерөөн түве. Кандыг-бар кижи бир-ле түве билбес болза, оолдар дораан-на «Кан-оол шериниге барып өөренип ал» дээр, азы бир кижи хаакка, туттунар демирге, чарышка тергиндээн болза, ону «өзулуг-ла Кан-оол шериг-дир сен» дээр турган.

К. КУДАЖИ.

(Уланчылыг.).

## Бараан манаан малчыннар

Мен түскай даалга өзугаар чоннуң хуузунда малының дүгүн садып алыр дээш «Мөрен» колхозтуң малчын коданнарынга чордум. Артельдиң Төре-Хөл талазында турар малчыннарынга чеде берген мен. Бир малчынның залынга чүгле чедерим билек, ол чоок кавының малчыннары мөөн келген черимге сактып келгеннер. Келген кижи-ле: «Бараан келген-дир, аа! Чүү барыы? Шай, таакпы бар бе?» деп айтырар болган.

Чүгле дүгүн сатканнарга ооргылаар 20 ажыг хире чадыглар, 2—3 шериг эзерлер, брезентилер ап чораан мен. Бар барааннарымны көргүскеш, ужур-чевун чугаалаарымга, кужур малчыннарның хомудаарын канчаар.

Эрзиннин райпозу ол кавының малчыннарын үүрмек барааннар-биле безин өй-шаанда хандырбайн турар-дыр дээрзин ынчан билген мен. Малчыннарның хандырылгазында четпестер ам-даа бар бооп артпышаан. Ону дарый чайладыры райпо баштаар черинден негеттинип турар.

С. ЧЫМБА.

*ДОСААФ-тың автолотерея хүну чоокшулап келген*

## 8200 АВТОМОБИЛЬ

*Бүгү-эвилелдиң армиязга, ужар чүүлге болгаш флотка дузалаар эки-тура ниитилелиниң автомотолотерея билеттериниң эзлери эң үнелиг ойнаашкыннарны — 1400 «Волга», 2800 «Москвич-408», 4000 «Запорожец» автомобильдерни алыр хүн чоокшулап келген. Оон аңгыда чүүл-буру маркалыг 14800 мотоциклдер, 8000 мотороллер, 9000 мопедтер болгаш моторлуг 12400 чадаг-тергелер база ойнаттынар.*

*Совет Армиязының болгаш Шерив-Далай Флодунуң шынчы дузалакчылы — боттарының камгалал ниитилелиниге совет кижилер ынак, хоорай, суурларның ажылыкчылерин, ыраңзыл аныяктарны патриотизмге кижиаидиринге, спорттуң шериг эртемиге ажыглаар хевирлериниң талазы-биле туска эртемнигдерни белеткээринге, клубтарны, спорт черлерин тударынга практиктиг ажылхеректери-биле ДОСААФ-ка дузалап турар.*

*ДОСААФ-ка дуза чедиреринің база бир хевири—автомотолотерея. Лотерея билеттерин мон ортузунга Таджик ССР-де, Приморье крайда, Кызыл-Орда, Магадан, Андижан, Бухара, Самарканд, Фергана, Сыр-Дарья областарда, Каракалпак АССР-де база Кыргыс ССР-ниң, Ставрополь крайның, Тюмень, Владимир, Куйбышев, Омск, Ульяновск болгаш чурттуң өске-даа областарының ДОСААФ организациялары чедишкинниг тарадып турар.*

*(СЭТА-ның корр.).*

# ДАШТЫКЫДА

## Даштыкы парлалга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының дугайында

### *Чехословакия*

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажылынче кичээнгей салып турар. Совет парламентиниң ажылының дугайында дыңнадыгларны «Руде право», «Праце», «Земледельске новины», «Правда» болгаш өске-даа солуннар эң көскү черлериде «Чугаалажыр айтырыг — план болгаш бюджет», «ССРЭ калбак хереглел барааннарын бүдүрериниң көвүдериниң темпилерин улгаттырып турар», «Капитал салыышкыннарынга миллиард-миллиард рубльди немээн», «Ыраккы Чөөн чук областарын хөгжүдүринче кичээнгейни улгаттырган» деп эгелерлиг кылдыр парлаан.

СЭКП ТК-ның, Совет чазактың телевилээн болгаш ам ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында чугаалажып турар хемчегериниң кол мөзүзү совет улустуң амыдырал деңнелин ылап бедидеринче план-биле бюджетти угландырары болуп турар дээрзинде чигининг чок.

Үк солун Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының акша орулгаларының өзүлдезин санап турган көргүскен болгаш ону Совет Эвилелиниң экономиказын 50 чыл дургузунда хөгжүдүп келгениниң күүлүг базымнары катап бадыткап турар деп демдеглээн.

### *Барыын Германия*

БОНН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажылдап эгелээн үшкү сессиязы 1968—1970 чылларда улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң планын болгаш 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин бадылаар деп, барыын-герман парлалга, радио, телевидение ол сессияның делегейге чугула ужур-дузалының демдеглевишаан дыңнаткан.

Белир чылын ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң планында улустуң хереглел барааннарын дыка улгаттырарын дөзевилээн деп, «Франкфуртер рундшау» болгаш «Фестфелише рундшау» солуннар чугулалап демдеглээн.

Сессияның материалдары «Совет Эвилелинге амыдырал деңнелиниң улам дүрген өзерин» хереченлеп турар деп, «Нойе Рен-Цайтунг» солун база демдеглээн. Совет Эвилелинде үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээ план даалгаларындан ажып, а амыдырал деңнели беш чыл планында көрдүнгенинден дүрген бедип турар деп «Франкфуртер альгемайне» солун демдеглээн.

### *Франция*

ПАРИЖ. (СЭТА). «Дээди Советтың чугаалажып турар план болгаш бюджет төлевилели совет кижилериниң амыдырал деңнелин дыка бедидерин дөзевилээн» деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының ажыттынганы дыңнаткаш, «Юманите» солун чугулалап демдеглээн.

Чаа бюджетти өзугаар хереглел барааннарын бүдүрериңге улам хөй хөрөңгилерни үндүрүп берген деп, «Фигаро» солуннуң келдерде айыткан түүлдерни парлалга онзалап демдеглеп турар.

Амгы делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чылдагаанында камгалалдың хереглелинге чарыгдалдарны көвүдеткен турзажок. Совет Эвилелинде амыдырал деңнели улам дүрген бедиир деп, «Морнинг стар» солуннуң Москвада өстүрериниң темпилериниң ажып турар кылдыр Совет Эвилелиниң төөгүзүнде эң-не баштай планнаанын солун онзалап демдеглеп турар. Чыл планнарын айтып турар Совет Эвилелиниң удуртукчуларының бүзүрели планнаашкынның чаа системазын чедишкинниг чорудуп турарынга, чамдык районнарга агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзажок алдынган байлак дужүтке үндезилеттинген деп, бодалды солун айтып турар.

### *Англия*

ЛОНДОН. (СЭТА). Лондоннуң парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының ажыттынган дугайында дыңнадыгны көскү черлеринге парлап үндүрген. «Таймс», «Дейли телеграф», «Морнинг стар» болгаш өске-даа солуннар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаковтуң болгаш ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузовтуң ылеткеддерин тайылбырлап турар. Ылаңгыя Совет Эвилелинде улустуң амыдырал деңнелиниң өзүп турар дугайында илеткорреспондентизи демдеглээн. Совет экономика буурап дүжер дээр англи буржуаз парлалганың өттүр көрүүшкүнү ам мелегей түүл кылдыр көстүп турар деп корреспондент бижээн.

### *Япония*

ТОКИО. (СЭТА). Япон парлалга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязын калбаа-биле тайылбырлап турар.

Совет экономиканың хөгжүдезиниң планын тайылбырлавышаан, «Токио симбун» солуннуң демдеглеп турары: үлетпүр бүдүрүлгени хөгжүдүрүнүң айыткан ниити саннары СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында көрдүнгенинден безин ашкан. Экономиканың хөгжүдезиниң планынга 1968 чылда хереглел түүлдерин бүдүрерин өстүрериниң темпилерин бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрериниң Москвада корреспондентизи айыткан. 1968 чылдың планында хереглел барааннарын бүдүрериниң темпилерин улам ыңай дүргедирин дөзевилеттинген деп «Пари жур» солун база демдеглээн.

### *А К Ш*

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының Москвада ажыттынган дугайында доччу отчеттар нью-йорк солуннарының арынларында база бир көскү черлерни эзлээн.

Совет парламент совет улустуң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидериниң планнарын чугаалажып турар деп, «Нью-Йорк таймс» солуннуң Москвада корреспондентизи Генри Ками бижээн. 1968 чылда чаа күрүне бюджеди болгаш ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң планы улустуң хереглел барааннарын бүдүрериниң темпилерин бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрериниң

Редактор К. К. КУДАЖИ.

## КИНО

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Халас эрткен үешак дугайында тоол» 10, 12, «Джура» 1.55, «Журналист» (1-ги сериязы) 3.45, 5.50, 7.55, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Яков Свердлов» 3, «Дайын болгаш тайбың» (2-ги сериязы) 5, «Хаанның маргылдаазы» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мында шыпшың чер-лер» 10, 12, 2, 3.50, 5.40, 7.40 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карновал дүнеэн» 3, «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 450, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, улетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет турзуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00653.